

DÖDEN PÅ MUSEET

**Mänskliga kvarlevor och samtal om döden i
museipedagogiska verksamheter**

Amanda Görnerup

Examensarbete (30 högskolepoäng) i museologi för masterexamen inom ABM-
masterprogrammet vid Lunds universitet.

Handledare: Britta Geschwind

År: 2021

Title

Death at the museum

Abstract

The purpose of this master's thesis is to examine on how three museums in Skåne uses human remains from their collections in pedagogical work with children. With the help of interviews with staff members and observations in the museum exhibitions, text and image analysis, the human remains are closely observed. Furthermore, the analysis part of the thesis uses the theoretical viewpoint of materiality and materialisation. The interviews and observations emphasise on different recurring themes in how the museums use and approach their human remains. The thesis also highlights the difference in the museum's attitudes concerning the ethical and moral implications that comes with exhibiting human remains. Analysing the different materials, the complicated materialisation of human remains becomes clear.

Keywords

Museum, mänskliga kvarlevor, döden, pedagogisk verksamhet, materialitet, materialisering, utställningar

Museum, human remains, death, pedagogical settings, materiality, materialisation, exhibitions

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

Kapitel 1: Inledning	4
Bakgrund.....	4
<i>Döden i samhället</i>	4
<i>Döden i museet</i>	6
Syfte och frågeställningar	8
<i>Urval</i>	8
<i>Syfte</i>	9
Teori, metod och material	11
<i>Perspektiv på det materiella</i>	11
<i>Multimodalitet</i>	13
<i>Intervjuer</i>	14
<i>Etiska överväganden</i>	15
<i>Kvarlevornas huvudroll</i>	15
Tidigare forskning.....	16
<i>Forskning om museipedagogik och museirummet</i>	16
<i>Forskning om kvarlevor på museer</i>	17
<i>Forskning om det svåra</i>	21
Kapitel 2: Historiska museet i Lund	22
<i>Sten och bronssalen</i>	22
<i>Barbaricum</i>	23
<i>Skateholmsgraven</i>	25
<i>Sammanfattning Lund</i>	27
Kapitel 3: Regionmuseet i Kristianstad	28
<i>Tidernas Skåne</i>	28
<i>C400-Staden i vattenriket</i>	30
<i>Sammanfattning Kristianstad</i>	31
Kapitel 4: Malmöhus slott.....	32
<i>Ledtrådar – stolphål, DNA och andra spår från forntiden</i>	32
<i>Kruttornet</i>	33
<i>Makt över människan</i>	33
<i>Skolprogram Utgrävning</i>	35
<i>Sammanfattning Malmöhus Slott</i>	36
<i>Historisk jämförelse</i>	36
Tematik; arkeologi, ritualer, elände och spektakel	37
<i>Kvarlevor som artefakt</i>	40
<i>Vidare forskning</i>	46
Litteraturlista.....	49

Figur 1: Kranium

Kapitel 1: Inledning

Jag har alltid älskat att gå på museum. När jag var barn drogs jag till skelettdelar i montrar på museum, det var den enda form av död jag länge mötte. Kvarlevorna kändes spännande och skrämmande på samma gång. Jag kunde som barn jämföra hur ett skelett i en monter såg ut med mig själv. Var vi lika långa? Har vi sett på världen på samma sätt? Tyckte personen framför mig om samma saker som jag? Kvarlevorna bjöd in till en dialog om döden, vad som händer med oss alla en dag.

Denna dialog var dock inte speciellt närvarande i skolan och med jämnåriga. Tvärtom var döden något läskigt och farligt, och skolbesöken på museum var ofta kantade med vuxna som spädde på denna bild. De vuxna försökte antagligen avdramatisera det hela, men gav istället känslan av döden som något tabubelagt. Döden var något som hände brottslingar och pestoffer, något som var smärtsamt, smutsigt. Hade man otur blev man dessutom ett spöke som skulle vandra på museet för alltid.

Bakgrund

Döden i samhället

I samtidens västerländska samhälle är det mycket som tyder på att döden och de döda har hamnat i skymundan. Att ha likvador och att själva förbereda våra avlidna är idag inte speciellt vanligt, och många av oss kan bli riktigt gamla innan vi ser en avliden person. Enligt religionssociologen Anna Davidsson Bremborg är det en förändring som kommit det senaste seklet, och döden har professionaliserats och blivit något som vissa få får handskas med, bakom stängda dörrar (Davidsson

Bremborg 2009, s. 98). I Sverige finns det även ett strikt regelverk kring hur vi ska hantera våra döda.

Den döda kroppen är något som är tvetydigt. I sin avhandling om dödens modernisering mellan 1800-1900 skriver Eva Åhrén Snickare att den döda kroppen är både ett subjekt och ett objekt, och denna dubbelhet har fått oss att leta lösningar på tvetydigheten (Åhrén Snickare, 2002, s. 21). En av lösningarna har varit ritualer, passeringsriter, för att kunna hantera den döda kroppen. I Sverige har det till exempel handlat om liksvepning, tvättning och rakning av den döda (Åhrén Snickare, 2002, s.128). Ritualerna är lika mycket för den döda som för de levande, om inte mer för den levande. Det är en chans att ta farväl och en möjlighet att strukturera sitt sörjande. Men på samma gång är den döda kroppen något som har setts som något farligt och okänt. Åhren kopplar detta till döden som något smutsigt, då döden är ett gränsland. Den döda kroppen blir liminial, något som balanserar mellan de levandes värld och de dödas. Det liminala är farligt för att vi inte vet vad som händer, vi vet ej vad det kan göra med oss (Åhrén 2002, s. 23-24). Genom ett regelverk av ritualer finns det då en chans att kontrollera det farliga. Enligt sociologen Zygmunt Bauman är begravningsritualer något som existerar för att förflytta döden ifrån oss. Genom att samla avlidna kroppar på en kyrkogård skapar man en bekväm distans mellan oss och döden, den kan på så vis inte skada oss eller ”smitta” (Bauman 1992, s. 38-39).

Efter sekelskiftet förflyttades begravningsriter och hantering av den döda kroppen från hemmet till begravningsentreprenörens händer (Åhrén Snickare, 2002, s. 136). Detta kan ses som gemene mans steg bort från döden, då man inte längre behövde vara involverad med den döda kroppen. Att hantera en död kropp kan ses som något otroligt intimt (Davidsson Bremborg, 2009, s. 99). Bauman ser även detta som ett sätt att skapa ett avstånd från döden (Bauman 1992, s. 39).

På samma gång har många en föreställning om döden som något vackert och tillrättalagt. Eva Davidsson Bremborgs drar paralleller mellan att lägga en avliden i en kista som att bädda ner dem som för sömn (Davidsson Bremborgs, 2009, s. 100). Det finns än en gång en tvetydighet; den farliga och fula döden, och den vackra och stillsamma döden. I Sverige idag kremeras majoriteten av avlidna, något som kan ses som ännu ett steg bort från den döda kroppen. Inom svenska kyrkan finns det idag ingen specifik ritual kring kremering, utan det är något som sker bakom lyckta dörrar, bortom synhåll för anhöriga. På så vis tappas den tidigare så

viktiga ritualen, där den döda kroppen togs om hand, och där de anhöriga fick vara med från start till den avlidna sänkes ner i jorden.

Trots detta talar Davidsson Bremborgs även om den behövda kroppen. Det finns ett behov för oss att begrava och ta hand om våra döda. När det skett större katastrofer har detta blivit tydligt då stort fokus ligger på att identifiera och föra hem de döda. Davidsson Bremborgs tar exemplet med det förlista skeppet Estonia här. Längre kämpade anhöriga med att bärgning skulle ske, för att de skulle få en möjlighet till att ta farväl (Davidsson Bremborgs 2009, s. 93-94).

Men det finns en plats i vårt samhälle där döden och de döda får ta plats, de får t.o.m. stå i rampljuset. Denna plats är museet. Museets roll är att förmedla och spegla samhället. Och oavsett hur distanserade vi tror att vi är från döden så kommer den alltid ha en plats i samhället. Den är oundviklig och vår syn på den står i relation till hur vi ser på livet.

Döden i museet

Att ställa ut döden på museum är inget nytt fenomen, utan något som följt museet sedan början av deras framväxt. I de tidiga vaxkabinetten så kunde publik lockas med hjälp av makabra utställningar om mördare och skräck (Åhrén Snickare 2002, s. 113). Detta kan ses som en äldre tradition som inte finns kvar i museivärlden idag, men då kan det vara bra att ha i åtanke t.ex madame Tussaud och dess stora publik. Än idag lockas publiken att titta på det obehagliga och skrämmande. Vaxkabinetten gav besökarna en möjlighet att komma nära det svåra utan att faktiskt behöva se det i verkligheten, för den ultimata sublima känslan. Besökaren vill komma nära det farliga, utan att själv riskera att komma till skada.

Tidiga exempel på utställda kvarlevor är de olika anatomiska samlingarna i Sverige. Här kunde allmänheten beskåda kategoriserade och prydligt uppställda kvarlevor under 1800-talet, in på 1900-talet. Det kunde även röra sig om våtpreparat (kvarlevor bevarade i kemikalier) och anatomiska vaxfigurer. Men störst ter sig samlingarna av mänskliga kranier. Dessa var grunden till den svenska rasbiologin, och skulle visa på skillnader mellan de olika mänskliga "raserna" (Svanberg 2015, s.10-11).

Idag har många gamla anatomiska samlingar hamnat på museum runt om i landet. Genom att visa upp kroppar från människor som skilt sig från normen har de fått leva vidare efter sin död (Åhrén Snickare 2002, s.15). Från början var de anatomiska samlingarna framför allt till för medicinsk undervisning, för medicinstudenter.

Detta gav dem en möjlighet att komma nära kroppar utan att möta faktiska patienter. Kvarlevorna i dessa samlingar kan både vara donerade av den döde själv, men inte sällan rör det sig om kvarlevor av människor utanför samhället som inte själva valt denna behandling. Det kunde röra sig om funktionshindrade, dömda brottslingar och personer vars anhöriga ej kommit för att hämta deras kroppar. Kvarlevor som skiljde sig från normen ställdes inte bara ut som anatomisk undervisning, utan även som underhållning för allmänheten. Enligt Åhrén Snickare var gränsen mellan spektakel och vetenskap mycket flytande och många kuriosakabinett och kringresande utställningar med kvarlevor liknade sina samtida anatomiska samlingar (Åhrén Snickare 2002, s. 108). Här kan det vara relevant att nämna att de tidiga svenska anatomiska samlingarna ofta hade en rasbiologisk inriktning. Kranium från olika folkslag samlades in för att främja denna forskning (Åhrén Snickare 2002, s. 102).

Det är inte ovanligt att de kvarlevor som finns i dagens museisamlingar är rester från tidigare anatomiska samlingar. Enligt en rapport gjord av Statens Historiska Museum 2015 så har 66 av 390 tillfrågade museum kvarlevor i sina samlingar. Dock är den stora majoriteten av mänskliga kvarlevor på museum idag från arkeologiska utgrävningar (Statens Historiska museum 2015, s.15). Något som här även är relevant är att många av museerna på något vis använder sina kvarlevor i utställningar, men saknar angivningar i hur dessa får visas, och kan på så vis ställa ut individer från ursprungsbefolkning och namngivna individer (ibid, s.17).

Riksantikvarieämbetet publicerade 2020 ett stöddokument för hantering av mänskliga kvarlevor. I detta dokument finns det förslag på hur mänskliga kvarlevor ska komma att användas i den dagliga museiverksamheten, så som i montrar, vid pedagogiskt arbete samt i vid visningar av magasin. RAÄ påpekar att det finns ett stort intresse hos allmänheten att se mänskliga kvarlevor, men att detta då ska göras på ett respektfullt sätt både gentemot besökare och kvarlevorna. Att i förväg berätta vad besökaren kommer att få se, samt att vara öppen för dialog är av stor vikt (Riksantikvarieämbetet, 2020).

Så mänskliga kvarlevor finns på museum, och de används i deras verksamhet. De är en materiell tillgång för museet, som kan ge dem möjlighet att använda dem i en mängd av olika former av kunskapsförmedling.

Syfte och frågeställningar

Urval

För att kunna göra min undersökning genomförbar i den tidsspann jag har så har jag valt att fokusera på tre museer i Skåne. Alla museerna arbetar med någon form av pedagogisk verksamhet inriktad till barn och unga med olika åldersgrupper som fokus.

Genom att jämföra hur de tre olika museerna ställer ut mänskliga kvarlevor och döden hoppas jag finna likheter och skillnader samt reflektera över varför och hur detta ser ut. De tre museerna är utvalda då de alla integrerar mänskliga kvarlevor från olika tider i sina utställningar och i sin pedagogik. Deras pedagogiska infallsvinkel och avgränsning är lite olika, men störst fokus ligger på den förhistoriska tiden med arkeologiska fynd.

De tre museerna som är inkluderade i min undersökning är Malmöhus Slott, Regionmuseet i Kristianstad och Historiska museet i Lund.

Malmöhus Slott har varit museum sedan 1930-talet, då det genomgått en del upprustningar efter sin tid som fängelse (Malmö Stad, 2021). Historiska museet i Lund har varit aktivt som museum sedan 1917. Från början var det den arkeologiska institutionen som hade sin plats i museet. Idag inhyser Historiska museet nerlagda museums samlingar, vilket gör att de har en stor bredd i sina utställningar. De har bland annat hand om det idag nedlagda Antikmuseets samlingar, samt gamla Zoologiska (Historiska museet Lund, 2020). Regionmuseet i Kristianstad har sin grund i en fornminnesförening, som fick sin första byggnad 1886. År 1915 utvecklas verksamheten och blir grunden för det museum som finns idag (Regionmuseet, 2021).

Alla tre museum är äldre och väletablerade i regionen. Deras samlingar har fått växa fram under en längre tid, och har därför föremål som kanske inte skulle tas in av ett museum idag. De är därför tvungna att navigera utifrån tidigare etiska ställningstagande i vad som ska bevaras och varför. De har även fått motta föremål från tidigare samlingar, vilket kan vara något komplicerat. Historiska museet och Regionmuseet har båda sin grund i fornminnesinsamling och arkeologi.

Ett annat skäl till att undersöka de tre museerna är att alla tre har utställningar om lokalarkeologiska utgrävningar, med målgrupp skolklasser mellan 2-6 klass. Regionmuseet och Malmöhus har även utställningar med kvarlevor som berör lite

svårare ämnen, som riktar sig mot äldre barn i gymnasieåldern. Sådana utställningar berör lokalhistoria med mörkare teman, så som avrättningar och svensk fängelsehistoria.

Historiska museet har tillsammans med Riksantikvarieämbetet gett ut en text där de förklarar dels hur deras kvarlevor hamnat i deras samlingar, men även hur de ställer sig till att ställa ut kvarlevor, samt eventuell repatriering. Här tas både aktuella och gamla utställningar ut, för att visa på vilken bredd kvarlevor kan ge i olika pedagogiska sammanhang. En utställning som får mycket fokus är den som de hade 2014 ”Döden – ett bekymmer?”, där de ställde ut delar av den anatomiska samlingen som kom i museets ägor på 90-talet. De förklarar dels hur de ställer sig i att ställa ut kvarlevor vars etiska bakgrund ej är självklar, samt hur responsen från besökare såg ut (Riksantikvarieämbetet, 2021).

Malmöhus Slotts tidiga år var påverkade av andra världskriget och 1945 fick museet lämna plats till en flyktingförläggning i samarbete med de vita bussarna. Utöver det har de under många år haft fasta arkeologiska utställningar. Genom att välja dessa tre museum hoppas jag kunna få både en bredd i min analys, och möjlighet för att se tydliga likheter och skillnader i dess pedagogiska verksamhet.

Urvalet av utställningar har museerna själva fått göra, utifrån hur de själva tolkat ämnet ”döden”. Anledning till detta är att informanterna har ett annat perspektiv än vad jag som enskild besökare kan ha. De vet när ämnet kommer på tal, i vilka sammanhang och vid vilka kvarlevor. Informanterna har också erfarenhet av att aktivt utforma pedagogiska verktyg av museets material, och var de brukar stanna upp med besökande skolklasser.

Vissa kvarlevor kommer att få en djupare presentation trots att informanterna själva kanske inte anser att de är något som besökare ser, men detta är för att jag även kommer skriva in mina egna tankar.

Syfte

Syftet med den här uppsatsen är att belysa hur historiska museer arbetar med mänskliga kvarlevor samt döden som ämne. Då museerna ska agera som en förlängning och en spegling av samhället (Cavallius och Svanberg 2016, s.10) kan museets förmedling och relation till mänskliga kvarlevor och andra svåra ämnen ge oss en inblick i hur vi som samhälle ser på detta. I den här uppsatsen så studeras hur museerna arbetar med mänskliga kvarlevor, men även om och hur de hanterar

frågor om döden mer allmänt i relation till det utställda materialet. Användningen av mänskliga kvarlevor förekommer ofta i ett historiskt och pedagogiskt syfte.

Att titta på hur användningen av mänskliga kvarlevor kan skilja sig på olika institutioner kan ge en bild av hur detta arbete kan ske och vilka känslor det kan frambringa. Dels hur de rent praktiskt använder sig av mänskliga kvarlevor i sin verksamhet, både i utställningar men även i övrig pedagogisk verksamhet, dels vad för slags känslor kvarlevorna kan frambringa. Genom en jämförelse blir det möjligt att se en skillnad och likheter i hur museerna förmedlat sina kvarlevor i utställningsrummet. Detta kan bero på vilka epoker man arbetar med eller vilka mål man har med sin verksamhet. Det går även att se på olika åldrar på utställningarnas målgrupper, och vilken ålder det är på besökande skolklasser.

Då museerna även har en stor betydelse som kunskapsförmedlare är det en viktig aspekt att se närmare på, då hur deras användning av mänskliga kvarlevor kan ge oss en förståelse för hur vi kan ha en dialog om döden. Förmedlingen kan även komma att ge de som medverkar i olika pedagogiska verksamheter en annan bild av döden, vilket också gör det relevant att undersöka. En av de stora målgrupperna på de museum som undersöks är barn och unga. Deras pedagogiska verksamhet samarbetar ofta med skolor, samt har specifika skolprogram där museets verksamhet förflyttar sig ut i klassrummen.

Syftet är också att få en jämförande och konkret bild av hur Historiska museet, Malmöhus och Regionmuseet i Kristianstad, i deras pedagogiska arbete samt utställningsupplägg kring mänskliga kvarlevor och döden.

Här presenteras undersökningens forskningsfrågor:

- Hur används mänskliga kvarlevor i museernas pedagogiska arbete?
- Finns där likheter och skillnad i hur de tre olika museerna använder sina mänskliga kvarlevor i sitt pedagogiska arbete och i utställningsrummet?
- Hur upplever de i personalen som arbetar med pedagogisk verksamhet att besökande barn interagerar med de mänskliga kvarlevorna?

Teori, metod och material

Perspektiv på det materiella

Teoretisk inspiration har hämtats från olika perspektiv på det materiellas betydelse och agens. Etnologerna Damsholt och Simonsens ”*Materialiseringer: Nye perspektiver på materialitet og kulturanalyse*”. Vidare har jag även tagit inspiration från Mette Boritz *Museumsundervisning – Med sanser og materialitet på kulturhistoriske museer* i hur hon ser på det materiellas roll i museums pedagogiska undervisning. Utöver det renodlade materiella perspektivet har jag även hämtat tankar från etnologen Billy Ehns ”*Museendet*”, i hur museet är performativt och vad det försöker göra med besökaren.

Materialiseringar som begrepp har jag hämtat från Damsholt och Simonsen. Deras perspektiv kommer ur det som kallas New materiality. Skillnaden mellan begreppet *materialisering* och det kanske mer vanliga materiell kultur, är enligt Damsholt och Simonsen att materialisering är något processuellt, relationellt och performativt (Damsholt et al 2009, s. 14). Materialiteten är alltså något som ”gör” inte bara något som ”är”. Materialisering är något som är i ständig rörelse och förändring. Det kommer att uppfattas olika i olika situationer och av olika individer. Materialisering innefattar allt från objekt, till rumslighet till kroppslighet. *Objektet* är det jag har framför mig i montern eller väggen. Det kan vara en mänsklig kvarleva, en montertext eller ett bildmaterial. *Rumsligheten* är precis som det låter, hur jag uppfattar rummet eller hur informanten beskriver sin upplevelse av det för mig. Det rör också hur objektet förhåller sig till rummet, om det tar plats, om det är undangömt. Dras jag som besökare dit? Hur upplever informanten att besökande barn rör sig i rummet? *Kroppslighet* är i detta fall hur jag och informanter relaterar oss till kvarlevan framför oss, hur vi känner rent fysiskt. Vad får vi för reaktion eller känsla av att titta på kvarlevan, vad brukar besökare antyda för känslor? Det kroppsliga kan även innebära olika sinnesintryck. Att känna något i sin hand eller att känna en lukt.

Mette Boritz använder även hon Damsholt och Simonsens bok som underlag för sin analys. Genom att se på hur de olika sinnen används i museiundervisningen får hon ett mer materialiserande (snarare än materiellt) perspektiv på museiverksamheten. Även Boritz tar upp hur objekt i museet inte bara är redskap eller rekvisita, utan att de är aktiva aktörer. Deras närvaro tillför något för alla sinnen, ger en känsla och talar för sig själva. I den här undersökningen använder

jag begreppet *affekt*. Enligt Mette Boritz är affekt det som sker i mötet mellan besökare och museiobjekt. Begreppet går inte alltid att beskriva med ord, så som känslor och fakta, utan är en mycket djup, nästintill kroppslig reaktion. (Boritz 2018, s.24-25)

När ett skeletonerat material förflyttas från en låda i en samling till att hamna i en monter i en utställning, med ett tillhörande pedagogiskt program sker ett skifte. Det materiella blir nu även något som verkar för att förmedla kultur och kunskap. Damsholt och Simonsen tar upp kulturella processer i koppling till det materiella och materialisering. Damsholt och Simonsen betonar starkt att det är viktigt att se till vad materialiseringen gör. Det är alltså ett aktivt verb, snarare än ett subjekt som är i stillhet (Damsholt och Simonsen 2009, s. 13). Materialiseringens görande är något som kommer att få vidare fokus i min analys av utställningar och dess kvarlevor.

Vidare har jag hämtat inspiration från etnologen Billy Ehns text ”Museendet” från 1986. Texten fokuserar på tingens föränderlighet när de placeras i museisammanhang. Ehn tar också upp kravet på besökaren som reflekterande och där museet regisserar besökaren som ska följa museets regler (Ehn 1986, s. 25). Museet tar beslutet i hur en besökare ska se på saker, hur de ska tolka och förstå det som ställs framför dem. På så vis kommer hela museirummet vara av relevans att se på, för att ta in hur museet leder fram besökaren till kvarlevorna och hur de vill ta att besökaren tar dem till sig. Ehn tar också upp museiföremål som döda ting som visas upp för att få oss att förstå oss själva och varandra (Ehn, 1986, s.29). Detta är relevant då de föremål som kommer att undersökas i denna uppsats är bland annat mänskliga kvarlevor, som är döda i dubbel bemärkelse.

Det som förenar de texter jag nämnt här ovan har synen på tingen i museet som förmedlande och performativa, inte bara objekt som är tomma och innehållslösa. Genom det multimodala perspektivet kommer jag att kunna få fram materialitetens aktivitet i utställningsrummen, och hitta dess meningsbärande.

Det är inte bara tingen i sig som är av relevans, utan vad museet väljer att säga om tingen. Hur det materiella framställs och ramas in är viktigt för att förstå det materiella i sig. På grund av detta är materialisering och multimodal analys relevanta tillsammans.

Multimodalitet

Något som är en stor del av min undersökning är mina egna observationer. Jag låter informanten styra mig i rummet, men då jag är bekant med museerna sedan tidigare så har jag mina egna tidigare erfarenheter med mig när jag observerar. Genom att ta vara på mina egna känslor, och vad jag ser i rummet, kan jag få en uppfattning om vad en ”vanlig” besökare ser och upplever. Dock kan det inte bli riktigt den upplevelse som en vanlig besökare har, då museerna vid mina besök har varit stängda och jag fått gå mer ”bakom kulisserna” än vad de tillåter vid vanliga öppettider.

Vid observationerna har jag valt att använda multimodal analys som redskap, där utställningarnas upplägg kommer vara den inventering som jag använder mig av (Ledin & Machin 2020, s. 33). Multimodal analys innefattar både det teoretiska perspektiv och den metodologi jag använder mig av. Det multimodala perspektivet innebär att upplevelsen kan delas in i många delar. De delar som kommer att innefattas i den här analysen är bildspråk, skrift, rummets uppbyggnad, ljussättning, färg och form (Insulander 2010 s. 41). Här har jag tagit inspiration av hur didaktikern Eva Insulander använder multimodal analys för att se på hur mottagaren av lärandet är aktiv i sin tolkning av pedagogiken, och inte bara en passiv aktör som tar emot information. På grund av detta har undersökningen mycket fokus på de reaktioner museipedagogerna får från barn i sitt arbete, då det ger en bild av hur barnen uppfattar utställningarna och visningarnas innehåll. Insulander har även ett designorienterat perspektiv, vilket jag inte kommer att ha.

I analysen kommer jag att undersöka på de olika tecknen och se vad de frambringar för konnotationer (Ledin & Machin 2020, s.43). Multimodal analys ser bortom endast det skrivna språket; man ser till omgivningens alla uttalade associationer och tecken (Lamb 2019, s. 59). Det blir även fokus på materialisering. Hur detta sedan tolkas är kulturellt och socialt betingat (Lamb 2019, s. 60). Därför är det viktigt att vara medveten om mina egna förutsättningar och mina egna perspektiv, och reflektera var mina egna tolkningar kommer ifrån.

På så vis kan man bryta ner pedagogiken och utställningarna i mindre beståndsdelar som kan tolkas på olika vis från olika individer. Genom att sedan se hur dessa olika ”tecken” möts och sammanlänkas kan man få en uppfattning om hur kommunikationen ser ut. Denna kommunikation kallas av Insulander för ”meningsskapande” (Insulander 2010, s.47). Meningsskapandet kommer sedan

tolkas av mottagaren som pusslar ihop dessa tecken till sin egen förståelse av vad som sägs och visas.

Multimodal analys gör att jag ser en annan helhet i mina observationer. Eftersom materialisering är att se objektet, rumsligheten och kroppsligheten samt materialiseringens processer, så går detta hand i hand med det multimodala perspektivet. Genom att notera ljussättning, montern, monterns kontext och informantens berättelse kring montern och dess objekt, kan jag analysera materialiseringen. Vissa utställningar har även ljud, vilket ger en annan iscensättning, ännu en länk till hur jag uppfattar omgivningen.

Utöver intervju med informanter har jag även analyserat skriftligt material. Det rör sig om pedagogiska planer för skolverksamhet, där det framgår hur upplägget för pedagogisk verksamhet som kan sträcka sig över en längre tid. Vidare är det utställningstexter i relation till montrar som visar mänskliga kvarlevor. Texter som dessa har varit viktiga för att se vad museet egentligen vill säga med sina utställningar, varför de valt ställa ut kvarlevor och hur de väljer att uttrycka sig kring dem. Även policydokument rörande hantering och förvaring av mänskliga kvarlevor kommer att vara en del av analysen, för att förstå vad det är museet har att arbeta med. I de fall där det finns policydokument är detta av stor relevans, för det blir det regelverk som museerna kan luta sig mot när de väljer att ställa ut mänskliga kvarlevor. Observationer av utställningsrummen är en annan del av materialinsamlingen.

Intervjuer

För att få fram mitt empiriska material har jag utfört kvalitativa intervjuer och promenad-samtal med museipedagoger runt i relevanta utställningar. Det jag här valt att kalla promenadsamtal är det som även är känt som ”*walking ethnography*”. Enligt etnologerna James Lamb, Michael Sean Gallagher och Jeremy Knox är promenaden ett sätt att få kontakt med både sin omgivning och sin informant, och man blir en del av undersökningen snarare en observatör (Lamb et al 2019, s. 58). Genom att ställa frågor i utställningsrummen är målet att väcka minnen och få fram den känsla som kan infinna sig när besökare är på plats. Det har varit informanterna som har styrt var vi ska gå, och var de känner det är relevant att stanna upp för att se vilka materialiteter som är betydelsefulla. Dessa promenad-samtal genom utställningsrummet har lett till ett mer avslappnat samtal, då vi har befunnit oss på informanternas hemmaplan, där de känner rummen väl. I början av samtalen har jag bett informanterna att själva välja vilket rum de vill börja i, och hur de vill lägga upp vårt samtal. Det ger också en möjlighet för mig att ta in och se rummet ur nya

ögon, då de kan ge mig andra perspektiv än de jag kommer med från början. På så vis blir det möjligt för analysen att bli både direkt och detaljerat (ibid). Då jag besökt alla tre museum på min fritid, ger det mig en ny inblick i museirummet och dess objekt. En nackdel med dessa promenad-samtal är att vi vid flera tillfällen blivit avbrutna av kollegor till informanten som utför arbete i museirummen vid besöket, samt att det är lätt för informanten att bli distraherad.

Intervjuerna har skett på tre olika museer i Skåne, med sammanlagt fyra olika informanter. Dessa informanter har alla haft en bakgrund inom arkeologi och osteologi, vilket jag tolkar som betydelsefullt för hur de diskuterar utställningsrummen.

Som hjälp för analysen har jag spelat in alla intervjuer, fört anteckningar samt fotograferat utställningarna där det varit tillåtet. Dessa tre former av hjälpmedel är endast för eget bruk och kommer inte direkt återges i undersökningen med respekt för museet samt informanterna. Alla tillfällen då jag befunnit mig på museerna har de varit stängda i enlighet med folkhälsomyndigheternas direktiv rörande covid-19.

Etiska överväganden

För att skydda informanternas identitet kommer inga specifika namn anges, och inget av materialet från intervjuer så som anteckningar, inspelningar och fotografier kommer att delas vidare. Detta innebär även att inga av kvarlevorna kommer att visas på bild i undersökningen, de kommer endast beskrivas i text. Inga av kvarlevorna som är beskrivna har känd identitet, även de som är från de senaste århundradena. Dock har jag valt att ej publicera bilder av dem eller av det skelettmaterial från ett spädbarn som nämns i uppsatsen. Dels kan det ses stötande för eventuella läsare, dels går det inte i linje med vissa etiska tankar rörande kvarlevor.

Kvarlevornas huvudroll

Den materialkategori i undersökningen som är av störst vikt för analysen är de mänskliga kvarlevor som finns utställda på museerna jag valt att besöka. Kvarlevorna är de som är utställda. Deras placering, deras ljussättning och hur de presenteras för besökarna är alla viktiga delar av analysen och undersökningen.

Totalt är det 15 olika kranier och kompletta skelett, samt en större mängd inkompleta skelettmaterial. Alla kvarlevor är bakom glas i olika montrar. Jag kommer att analysera alla omnämnda kvarlevor, dock i olika utsträckningar. I de

montrar där det presenteras skelettmaterial från mer än en individ kan det komma att bli en mer översiktlig analys. Mellan dessa kvarlevor skiljer det sig ett antal tusen år, där de äldsta är från stenåldern, medan det nyaste kvarlevorna är från 1800-talet. Att ha en så pass stort tidsspänn mellan objekten kan visa på hur museerna förhåller sig olika till olika kvarlevor. Där kan finnas en annan försiktighet och vördnad inför kvarlevor som är tidsmässigt närmare vår nutid, samt en annan möjlighet för identifikation av kvarlevorna än om det är arkeologiska fynd. Detta kan i sin tur leda till att informanterna känner ett annat krav att legitimera användningen av kvarlevorna för besökarna Även om kvarlevorna är samma form av objekt i grunden, skelettmaterial från en avliden person, så kan olika värderingar läggas på objekten, vilket påverkar hur de materialiseras.

Tidigare forskning

Forskning om museipedagogik och museirummet

Doktor i museiförmedling Mette Boritz undersöker i sin bok *Museumsundervisning – Med sanser och materialitet på kulturhistoriska museer* hur olika former av museipedagogik kan te sig på kulturhistoriska museer. Genom att ta avstamp i den kulturpolitiska historien kring vad museerna antas vilja lära ut och berätta om, går hon vidare med att ge exempel på vad museerna faktiskt arbetar med och förmedlar. Ett av de exempel som hon tar upp berör likt min undersökning samtal om arkeologi med hjälp av att samtala kring döden.

I boken *Älskade museum* redovisar Charlotte Hyltén-Cavallius och Fredrik Svanberg för hur museer har kommit att få sin roll som kunskapsförmedlare i det svenska samhället. Det diskuterar även problematiken med att museer anses ha ett ansvar i ett bevarande av kollektiva minneskulturer (Hyltén et al 2016, s. 11), då kollektiv kultur inte är något objektivt, utan ter sig olika på olika intuitioner. Bredden av vad museer väljer att fokusera på och lyfta fram är stor och många museum har interna dialoger i vad de anser ska vara deras kunskapsförmedling. Detta blir tydligt i min undersökning då de tre museerna har tre olika inställningar och riktlinjer i hur de ska tala om döden och använda mänskliga kvarlevor i sina utställningar, trots att många av utställningarna i grunden har samma utgångspunkt, så som lokalhistoria.

Forskning om kvarlevor på museer

Tidigare forskning om mänskliga kvarlevor är fokuserat mycket till de etiska aspekterna. Detta är något som diskuterats, särskilt gällande repatriering, som varit aktuellt de senare åren. Diskussioner kring repatriering har varit en del av både den akademiska sfären så som den offentliga. Detta då det har skapat debatt och skilda åsikter i hur vi ska hantera kvarlevor i museisamlingarna idag, då de kan ha hamnat i samlingarna under förhållande som vi idag inte vill föra vidare.

Fredrik Svanberg, docent i arkeologi, beskriver i sin bok *Människosamlarna* den snåriga processen rörande hantering och historik kring mänskliga kvarlevor på ett antal av Sveriges stora museum. Genom biografiska undersökningar av Sveriges mer eller mindre kända rasbiologer framkommer en tydlig bild av hur många av kvarlevorna samlats in på museerna på mer eller mindre etiska vis. Även de kroppar som kommit till anatomiska samlingar genom medicinsk undervisning har i många fall rört sig om avlidna vars familjer ej hade råd med begravning, eller de som ej hade anhöriga alls (Svanberg 2015, s.100). de anatomiska samlingarna kopplade till medicinsk undervisning är av vikt i min undersökning. Detta då både Historiska museet i Lund samt Malmöhus har haft kopplingar, eller direkt historik av sådana företeelser. I Lund är den anatomiska samlingen från ”Anatomen” idag en del av Historiska museets samlingar. Malmöhus har varit en aktiv del i att skänka kroppar till forskning under sin tid som fängelse, något även visas i en av deras utställningar. Svanberg tar också upp den komplexa frågan om repatriering i sin bok *Museer och samlande*. Här beskriver Svanberg hur det funnits motstånd från museerna att ens ta tag i frågan kring hur kvarlevorna hamnat i deras samlingar, då det varit tabubelagt. Dock har denna diskussion nu pågått en tid, och många museer har idag möjlighet att luta sig emot lagar och överenskommelser i frågan. Svanberg påpekar också att detta är en fråga med större komplexitet än bara huruvida kvarlevorna ska lämnas tillbaka eller stanna i samlingarna (Svanberg 2009, s. 74-75). Då de museum jag nu valt att undersöka har kvarlevor från olika tider i sina samlingar, samt en lång historik av samlande av mänskliga kvarlevor är detta relevant. Det ger det en inblick i hur museerna väljer att tala om sina kvarlevor, hur de presenterar dem för besökare. Vidare är det även relevant i deras inställning mot kvarlevor över lag, samt om de ger någon information om sin historik till besökare.

I den akademiska tidskriften *Fornvännen* publicerades 2010 en undersökning skriven av Elisabeth Iregren och Helena Schramm Hedelin, en undersökning kring de olika argumenten för och emot repatriering och återbegravning som tagits upp. Detta i ett försök att få fram en rimlig policy eller lag som museum kan förhålla sig

till. Intressant för min undersökning är hur de tar upp även äldre skelettmaterial, och inte bara från minoritetsgrupper och urbefolkningsgrupper. Diskussionen handlande bland annat om hur vi ska göra med skelettmaterial som tex är från en förkristen tid, som inte kanske ska återbegravas på kristen mark så som många senare kvarlevor har gjort (Iregren 2010, s. 54-60).

Enligt Randi Marseli, docent i interkulturella studier, har frågan om etiken kring mänskliga kvarlevor och deras eventuella repatriering varit en fråga i vårt grannland Danmark sedan 1970-talet (Marseli 2016, s. 23). Marselis artikel tar avstamp i en utställning på Nationalmuseum, där museet valde att inte ställa ut mänskliga skalper. Istället valde museet att ha en tom monter där museibesökaren själv fick reflektera över skalpens vara eller icke vara i utställningen. (Marseli 2016, s.22) Detta leder senare vidare till en mer offentlig debatt i hur museum ska hantera sina mänskliga kvarlevor, särskilt de som är från antingen ursprungsbefolkning eller som ej är inhemska kvarlevor. Debatten nådde även en högre politisk nivå (Marseli 2016, s.26), vilket visar på den möjlighet museum har att skapa forum för diskussion av samhällsrelevans. Just samhällsrelevansen är lätt att glömma. Marselis artikel visar tydligt att det finns starka känslor kring mänskliga kvarlevor och dess etiska aspekter, samt att museet inte befinner sig i ett vacuum, utan är en del av ett större samhälleligt sammanhang. Genom att då ha en dialog med besökare kan det ge en tydligare riktning för museet. Att ställa ut en tom monter blir en stark kontrast till det utställningar som undersöks i den här uppsatsen. Det materiella blir endast montern, inte det som finns i den. Detta blir ett intressant perspektiv som bryter mot materialiseringsprocessen jag kommer se på.

Just att ställa ut mänskliga kvarlevor är en ständig avvägning för museet. Denna avvägning har Alberti et al undersökt, genom att undersöka argument för och emot kvarlevor i utställningar i museum i Yorkshire. Undersökningen är intressant då den ser till både väldigt gamla, förhistoriska kvarlevor, men även nutida kvarlevor, från utställningen *Body Worlds* (Alberti et al 2009, s. 133). I sina argument för att ha mänskliga kvarlevor tar Alberti et al upp det självklara; utbildning. Där finns så otroligt mycket att lära oss av mänskliga kvarlevor, och genom att ställa ut dem för allmänheten kan man väcka vidare intresse för forskning och vetenskap (Alberti 2009, s. 135). Alberti et al tar även upp en väldigt intressant vinkel på kvarlevor på museum: att kvarlevor på museet kan var den första döda kropp många besökare möter (ibid, s.136). Något som även är självklart för att kunna ställa ut kvarlevor är att vara konsekvent. Om man har valt att ställa ut kroppar, då ska de alla utgå från

samma riktlinjer (ibid, s.137). Likt mitt syfte, finns här en stark koppling till museets roll som pedagogiskt verktyg i samhället, speciellt medfokus på att få nästa generation intresserad och engagerad i forskning och vetenskap. Vidare finns där självklart tydliga argument emot att ställa ut kvarlevor. Ett av dessa är att kvarlevorna blir objekt istället för ett subjekt. Döden blir distanserad och ”rengjord”, utan de element som många upplever när döden är i deras fysiska och emotionella närhet (ibid, s. 138). Den här förflyttningen från subjekt till objekt är av relevans i min uppsats. Oavsett om man är helt för eller emot att visa kvarlevor tar Alberti upp en viktig aspekt. Museet måste väga hur de framställer sina kvarlevor, för att undvika det blir ett spektakel. Istället är målet att informera, involvera och intressera besökarna (Alberti et al 2009, s. 143). Hur museet väljer att involvera, informera och intressera är tre mycket goda riktmärken att se efter i utställningar och montrar med mänskliga kvarlevor i den här uppsatsen. Ett annat viktigt perspektiv är även det faktum att utställda kvarlevor säger en del om vilka vi är som människor och samhälle. Vilka kroppar väljer vi att ställa ut och varför blir enligt Alberti en fingervisning här (Alberti et al 2009, s. 141). På de tre museerna jag valt att undersöka finns framför allt förhistoriska kvarlevor, men även nyare kvarlevor. Att se på skillnader och likheter och skillnader mellan dessa kan, likt Albertis argument här, visa på hur vi ser på kvarlevor allmänt.

En annan liknande undersökning har gjorts på Yale School of Medicin, gjord av medicinstudenten Aminah Sallam. På Yale School of Medicin finns en utställning fokuserad på neurokirurgen dr Cushings medicinska forskning och framsteg. I denna utställning finns det burkar med Cushings stora samling av mänskliga hjärnor (Sallam 2019, s.765) Hur Cushing kommit över sina exemplar är vida känt som oetiskt, med bland annat anekdoter om mutade begravningsbyråer. Cushings mål var endast att få forska på olika patologiska fenomen och sjukdomar, och hade ej en tanke på att ställa ut sin samling (ibid, s. 766). Men efter hans död donerades dem till YSM, som senare valde att ställa ut dem. Denna utställning har undersökts av Sallam, som ville se på de etiska aspekterna i att göra och ha kvar en sådan utställning. Invid varje utställt våtpreparat finns ett fotografi av individen det är taget ifrån, samt deras namn. Detta är enligt Sallam ej etiskt riktigt, då det via fotografierna går att identifiera individen. Sallam refererar till ICOMs riktlinjer angående utställda kvarlevor. Enligt ICOM ska donatorns identitet skyddas, det ska finnas en tydlig kontext för varför kvarlevorna ställs ut, så att det ej går att missuppfattas, och slutligen ska samtycke ges innan en individ ställs ut. Går det ej att få samtycke av vare sig individen eller levande släktingar ska detta klagas i utställningen. Det ska även finnas information om hur donationen kommit att

hamna i samlingarna (Sallam 2019, s. 767). Vidare diskuterar Sallam dels skillnaden mellan medicinsk undervisning och denna medicinska utställning. I medicinsk undervisning är de avlidna individer och tex vävna helt anonymt. Där ska inte finnas något som går att koppla till individen (Sallam 2019, s. 767). Detta liknar mer de kvarlevor som jag har med i den här uppsatsen. Dels vet vi faktiskt inte namnen på många av kvarlevorna, och de som är mer moderna är även dem anonyma. Dock är det en god poäng att reflektera över hur kvarlevorna hamnat i en utställning, samt huruvida museet faktiskt delger detta tydligt till sina besökare. Även om det kanske tas upp under guidade turer, så finns där en risk att informationen då faller mellan stolarna. Eftersom mänskliga kvarlevor är materialitet som berör och påverkar oss, kan dess bakgrund få oss att uppleva en utställning väldigt annorlunda. Om vi får en förståelse för eventuella etiska problem bakom en utställning kan en kvarleva upplevas som svår att hantera rent känslomässigt.

En undersökning lik min har gjorts av Laura Tradii. I hennes undersökning gör hon en textanalys av antropologiska och arkeologiska texter, samt intervjuar arkeologer vid ett forskningscenter. Det hon undersöker är deras relation och känslor kring det material av mänskliga kvarlevor som de arbetar med. Hennes undersökning visade ett glapp mellan texterna och arkeologernas syn på materialet, där texterna antog att starka och svåra känslor mer eller mindre alltid kommer i samband med kontakt med kvarlevor. Detta visade sig ej vara fallet. Istället ansåg sig arkeologerna ha en känslolös, mer vetenskaplig attityd till ämnet (Tradii 2016, s.120). Detta är en relevant infallsvinkel för min undersökning, då Tradiiis informanter har samma bakgrund som mina (arkeologi och osteologi), även om Tradii undersöker relationen till kvarlevor i en mer klinisk miljö. I min undersökning ser jag till den mer allmänt tillgängliga museiutställningen med tillhörande pedagogiska program.

Angående museums förmedling av döden till barn har jag haft användning av en artikel publicerad 2015 i tidskriften *Curator: The museum journal* skriven av Dawn Sanders och Jill Hohenstein. Artikeln utforskar hur uppstoppade djur fick barn att diskutera och förstå döden. Undersökningen är gjord i Göteborg på naturhistoriska museum. Genom att se till hur olika former av montrar och utställningstexter väcker tankar och frågor, har Sanders et al landat i en diskussion som visar att just uppstoppade djur kan vara ett lämpligt sätt för barn att få en förståelse för döden (Sanders et al, s. 258). Denna artikel är fokuserad på hur barn och deras föräldrar kan tala om och förstå döden. Här finns en tydlig parallell med min undersökning, då det materiella blir ett sätt att skapa diskussion och förståelse om döden hos

framför allt barn. När något konkret som ett uppstoppat djur eller en mänsklig kvarleva presenteras framför besökaren, blir det en brygga mellan döden och livet. Det är även en artikel som kommer från det didaktiska och pedagogiska fältet, och har därför en något annorlunda vinkel än den museologiska.

I den här uppsatsen kommer dessa två olika vinklar att mötas, då mina informanter har arkeologisk och osteologisk bakgrund, men som arbetar på museum med besökare och kunskapsförmedling. Med Tradiis fokus på mänskliga kvarlevor och ett arkeologiskt och osteologiskt perspektiv på ena sidan, och Sanders med museets förmedlande roll av döden på andra sidan.

Forskning om det svåra

I Svåra saker så skriver etnologerna Eva Silvén och Anders Björklund om deras projekt med samma namn. De bad både museer och allmänheten att lämna in föremål som de själva fick tolka som svåra föremål. Allt möjligt lämnades in, vissa föremål var lättare att förstå än andra. Enligt författarna fick föremålets roll som meningsbärare en ny förståelse (Silven och Björklund 2006, s. 8). De betonar även något viktigt, nämligen att något kan vara både individuellt och/eller kollektivt svårt. Ett individuellt svårt föremål kan vara ett ting som har en personlig historia eller minne. När det istället är kollektivt är det något samhället i stort förstår som svårt, Silvén et al tar upp exemplet en nazistflagga. Vi vet vad det symboliserar och vad föremålet har för meningsbärande (Silvén och Björklund 2006, s.9). ett av de föremål som tas upp i boken är Else Nilsdotters kranium. Detta är en del av Malmö Museers samlingar. Hennes kropp donerades till Anatomiska institutionen i Lund efter henne självmord i fängelset Malmöhus 1882. Runt 100 år senare donerades kraniet av en privatperson till museet (Silvén och Björklund 2006, s. 62). I boken har författarna valt att censurera bilden av kraniet, av etiska skäl. Mänskliga kvarlevor kan falla under både individuellt och kollektivt svåra saker. Men när det hamnar i en museimonter utan namn så blir det en kollektiv materialitet.

När det kommer till barns egna upplevelser kring svåra ämnen har jag inspirerats av Firangiz Israfilova och Catheryn Khoo-Lattimores, som forskar inom turism och hospitality. Deras artikel undersöker skolklassers upplevelse i relation med det som har kommit att kallas Dark Tourism. Dark Tourism definieras som konsumtion av död och katastrof (Israfilova et al 2018, s. 478). Detta kan te sig vara långt ifrån de utställningar som undersöks i den här uppsatsen, men kan vara av relevans då upplevelsen av död och katastrof är subjektiv. De utställningar som undersöks i den här uppsatsen behandlar inte några större, historiska, katastrofer, så som folkmord

eller liknande. Dock berör flertalet Sveriges historiska utveckling av till exempel avrättningar, från människooffer till dödsstraff i fängelsemiljö under 1800-talet.

Israfilovas undersökningen utgår från 25 ungdomar som alla besökt The Guba Genocide Memorial Complex i Azerbajdzjan (Israfilova et al 2018, 480). Skolklasserna sträcker sig i åldrarna från 14-17, och de har besökt platsen med lärare och annan skolpersonal (Israfilova et al 2018, s. 483). Här blir en tydlig uppdelning mellan de äldre och de yngre barnen i undersökningen. De äldre barnen visar sig ej bli lika känslamma, utan mer inspirerade att kämpa för mänskliga rättigheter och arbeta mot att historien inte får upprepa sig. De yngre barnen visade däremot starka känslor, oavsett om de själva upplevt en förlust eller ej (Israfilova et al 2018, s. 484). Detta kan vara relevant att ha i åtanke vid min undersökning, för att se om detta är ett mönster som mina informanter upplevt även här. Just barn i dessa åldersgrupper är ju vanligt på svenska museum i samband med olika studiebesök etc.

Kapitel 2: Historiska museet i Lund

Det första museet jag besökte i mitt fältarbete var Historiska museet i Lund. Museet är en institution tillhörande Lunds Universitet. Deras tre huvudfunktioner är att medverka i forskning, förvaltning och tillgängliggörande. Genom arbete med både universitet kring i världen samt den lokala allmänheten har de blivit ett väletablerat museum i Lund.

Vid mitt fältarbete i februari 2021 har Historiska museet mänskliga kvarlevor i fyra olika rum. Jag möter min informant i entrén och vi går tillsammans upp för den gamla stentrappan för att gå in i det första utställningsrummet som har mänskliga kvarlevor.

Sten och bronssalen

Den äldsta utställningen är Sten- och bronssalen. Detta är en utställning som ska likna de utställningarna som funnits på museet under mellankrigstiden, och är en form av en metautställning. Rummet är väldigt ljust och luftigt, med tydligt kategoriserade föremål i montrarna. Det är svårt att få en överblick av rummet, då där är en monter, samt en byst direkt när vi går in genom dörren. Bysten föreställer Otto Rydberg och hans något bistra uppsyn får mig genast att tänka på en gammal magister som nu ska visa alla sina föremål. Informanten visar mig en monter där vi kan se ovanifrån samt från sidan. I montern ligger ett skelettmaterial. Materialet är kvarlevor från en kvinna som ligger på sidan med sina knä uppdragna och händerna placerad vid sidan av huvudet. Hon ligger på en bädd av grus som ska

likna en grav, med föremål runt sig som funnits med henne vid hennes begravning. Den här kvarlevan är högst unik, då den var den första i sitt slag. Den är nämligen den första grav att lyftas ut ur en arkeologisk utgrävning i ett stycke, och ställas ut så som den upptäckts (Historiska museet och Riksantikvarieämbetet, 2021). I rummet finns även ett kranium på en hylla. När jag går genom rummet med min informant är min känsla av detta rum att det är känslolöst och har mer fokus på det vetenskapliga. Där sker inget sensationellt och de mänskliga kvarlevornas utplacering känns saklig och opersonlig. Både jag och min informant höll på att missa kraniet på hyllan, då det blev ett av alla föremål, gömt bland yxor och krukskärvor. Dock är detta kranium det som jag finner mest intressant och ger mig en viss känsla av obehag. Detta då den är ett exempel på trepanation, alltså att medvetet göra hål i ett kranium av olika skäl. Detta har så vida gjorts på en levande person. I jämförelse med kraniet i utställningen *Barbaricum* känns det annorlunda, trots att båda har ådragit sig hål i huvudet. Detta för att kvinnan i *Barbaicum* fick det när hon blev avrättad. Plågsamt men förhoppningsvis ett kort lidande. Personen som fått sitt kranium trepanterat är däremot någon som kan haft detta under en längre period (med risk för död av infektioner osv i åtanke). Här får materialiteten mig nästan att känna en fysisk känsla, då jag föreställer mig den smärta individen måste känt. Informationsskylten intill kraniet är mycket kortfattad. Den beskriver generellt vad det är vi ser i montern, där kraniet är ett i mängden av andra från en grav.

[...] BL.A. ETT KRANIUM FRÅN EN 40-50 ÅRIG MAN MED TYDLIGA MÄRKEN EFTER TREPANERING.

För den besökare som inte läser skyltarna, eller för barn som inte är långa nog så kan man passera detta kranium helt obemärkt.

Barbaricum

Nästa rum är utställningen *Barbaricum*. Här ställs föremål från utgrävningar i Uppåkra ut, som var en handelsstad belägen utanför nutida Lund under järnåldern. När vi går in i detta rum reagerar jag på att det är mycket mörkt, med flackande rött ljus som ska ge en känsla av eld och blod enligt min informant. Direkt när man kommer in i rummet ser man ett kranium, sittandes ganska lågt på en hylla i en monter på väggen. Här stannar informanten upp, likt hur hon gör vid visningar för övriga besökare. Kraniet har ett hål i bakhuvudet som min informant pekar ut åt mig, från en skada som ledde till individens död. Informanten berättar:

Sen har vi också ett kranium inne i hörnan på Barbaricum som är en kvinna som blev offrad i Silvåkra mosse på järnåldern, och har ju hål i huvudet för dom missade när dom skulle halshugga henne. Och det tar vi ju inte upp med yngre barn, men vuxna brukar jag prata om med det.

Kraniet är alltså något som är en del av historien, särskilt när man pratar om järnåldern. Men det grova våld som trots allt lett till individens död är något som barn skonar ifrån. Kanske är detta något som leder till den stora nyfikenhet hos barnen vid senare montrar med kvarlevor, barnen har ännu inte en bild av döden som något som kan ske av andras onda avsikter, utan något som sker i stillhet hos de som är äldre och sjuka. Vuxna å andra sidan är fullt medvetna om diverse hemsk sätt vi kan dö på, och kan därför bli illa berörda. Informanten har också varit med om att besökare som gått själva i museet är de som reagerar starkast. Det har hänt att besökare kommer ner till receptionen efter sitt besök och ifrågasätter varför museet ställer ut mänskliga kvarlevor. Hon berättar också att det är något som besökare har kallat ”groteskt”. Dock säger hon att detta ofta är något som de brukar kunna ha som en öppning för en dialog mellan museet och besökarna. Hon brukar förklara vikten av att ställa ut kvarlevor, och hur de på museet ställer sig till de etiska frågorna som kan komma upp.

Att vissa vuxna blir illa berörda är något som min informant kan berätta om, mer än vad barn blir. Enligt henne får hon ibland säga att det finns mer att berätta om tex kraniet i montern, men att hon kommer att ta det i slutet av visningen. På så vis kan de som inte känner sig bekväma med att höra om något sådan ha en möjlighet att droppa av från visningen då. Här kan det bli lite svårt att jämföra mellan barn och vuxna, eftersom barn får den mindre våldsamma varianten av visningen. Det jag finner intressant med just det här kraniet är att det lilla hålet i bakre delen av skallen inte ger mig direkt associationer till våld. Det ser så litet och obetydligt ut, ungefär stort som ett mynt, som att det hade kunnat uppstå av alla år som kvinnan befunnit sig begravd under jord. Om man då väljer att få den något mildare varianten av visningen så blir det en mycket annorlunda upplevelse.

När vi vänder oss om i utställningsrummet möter vi ett skelett efter en kvinna som har satts i en stående position. Skelettet är så pass högt upp att jag får vrida upp huvudet för att se hennes ansikte. Hon är prydd i smycken och känns mycket mer ”levande” än kvarlevorna i det tidigare rummet. Jag inser att skelett som står upp brukar inte vara äkta, och det känns lite olustigt. Informanten berättar att detta är den kvarleva som flest personer reagerar negativt på. Barn som är med på visningar tenderar att bli rädda för henne. Min informant berättar att de bland annat är rädda för att hon ska börja röra sig. På så vis är jag lik barnen, även om jag vet att ett skelett inte kan röra sig. En död kropp ska ligga ner, annars bryter den sig igenom gränsen mellan levande och död. Det flackande och mörka ljuset i rummet gör att

jag måste titta längre på allt som finns där, för att ögonen ska ha en chans att hänga med. Det känns som att det är lite överväldigande då jag inte riktigt för en chans att ta in allt. Montertexterna i rummet är på skärmar med rullande bildspel. När jag är på mitt besök fungerar inte dessa texter som de ska, och det blir upp till min informant att berätta om föremålen.

Skateholmsgraven

Min informant leder mig in i nästa rum, som blir en stark kontrast mot det mörka och lätt kusliga rummet vi just befann oss i. Nedsänkt i golvet finns en ensam monter. I montern finns ett helt skelett som kallas för "Skateholmsmannen". Just den här ensamma montern är den som enligt min informant har den starkaste dragningskraften hos besökare. Min informant berättar att hon har guidningar i rummet intill brukar besökare försvinna och sedan återfinnas hos Skateholmsmannen, trots att rummet i sig inte är speciellt inbjudande. Barn lägger sig på mage för att närmare studera den i golvet nedsänkta montern när guidningen väl förflyttat sig fram till montern. Informanten berättar även att den här kvarlevan, tillskillnad från den stående kvinnan i Barbaricum, inte skrämmer barnen. Tvärtom lägger de sig gärna med näsan mot glaset för att få sig en närmare titt. Min informant spekulerar om att det är mer "naturligt" att se en kvarleva i marken, så som i en grav. Den stående kvinnan blir en för stor kontrast där levande möter död. De döda brukar vi inte föreställa oss som stående. Under sportlovet 2020 hade de musikvisningar, med musiker som följde med runt i museet och spelade olika stycken. Detta minns informanten som något som fick många att fundera, då musikerna dedikerade ett stycke till mannen och hans hund. Grupperna som medverkade vid de här visningar var familjer som själva fått boka in sig på visningar och barnen var alla i blandade åldrar. De kände inte heller varandra sedan tidigare, som det annars blir när det är skolvisningar. Informanten berättar:

Och dom började diskutera så enormt filosofiskt "typ tror du på himlen, jag tror inte på himlen, trodde mannen på himlen?" och det var barnen själva som var väldigt drivande i diskussionen. Och dom var liksom inte ledsna, dom tyckte inte det var sorgligt att han dött liksom. Utan det var mer att de ville veta.

Det är intressant, att barnen själva inleder en diskussion om vad som händer efter döden. De frågar även om mannen i graven. Informanten säger att grunden till deras frågor är "varför". Varför är han bara ben, varför har han horn med sig, varför dog han. Det ledde sedan vidare till att informanten kunde ta upp mer vetenskapliga frågor, som tex hur de kan veta att det är en man. Men för barnen blir kvarlevorna blir en ingång för större, mer existentiella frågor.

Mannen i montern är utställd som något arkeologiskt och vetenskapligt, men barnen drar det vidare till mer livsfilosofiska frågor. Det materiella i montern här gör något (Damsholt et al), det skapar en ingång och en möjlighet att diskutera och filosofera.

Vid montern berättar även min informant att det är en stor skillnad i att ha visningar för yngre barn, jämför med vuxna och äldre barn. Informanten berättar att inför en visning med vuxna behöver hon själv ta med sig de vanligaste frågorna som kan dyka upp på en visning, för det kommer inte naturligt. Med de yngre barnen finns där däremot vad hon beskriver som en stor kunskapsförst, det finns inget behov för henne att inkludera frågor för det kommer naturligt. Informanten nämner även att just frågor om döden kommer från barn, medan vuxna verkar tycka att det är mer obehagligt att gå djupare in på ämnet. Just den här åldersavgränsningen liknar den som Israfilova nämner i sin artikel om dark tourism (Israfilova, s.484), men här är det motsatsen. De yngre barnen blir inte känsllosamma och ledsna, utan är mer nyfikna och frågvisa.

Det faktum att mannen i montern från början varit begravd med en hund verkar också frambringa diskussioner och funderingar från barnen. Hundens betydelse får dock en lite tvetydig beskrivning i montertexten. När den omnämns i relation med just den här graven så ges det alternativ på varför den hamnat där. Antingen som följeslagare eller som en sista gåva. För mig ger ordet gåva i samband med en begravning en association till offerriter. Längre ner i texten berättas det dock om andra gravar där hundarna begravts i samma position som sina hussar och mattar, där även hunden fått med sig gåvor. Detta ger en bild av hunden så som vi ser den idag, en trogen följeslagare. Enligt informanten så ger hunden något för barnen att relatera till. Det är inte ovanligt att barnen börjar prata om hur de har en hund, eller haft en hund någon gång. Hunden som inte ens är i montern blir en brygga mellan nutid och äldre stenåldern. Det kan vara svårt att föreställa sig hur människans omgivning såg ut och kändes då, men en hund är något konkret. Många vet hur det känns att ha en hund vid sin sida, att älska en hund och vilken viktig familjemedlem det kan vara.

Något som också är intressant i utställningstexten är att ordet "förruttelse" används, i detta fall för att förklara varför mannen är i en sittande position med raka ben. Jag reagerar på att "förruttelse" känns som ett ganska grovt ord, men det är fullständigt relevant i frågan om hur kroppen i montern ser ut som den gör. Trots detta känns ordet främmande i ett museisammanhang. I de utställningar jag fått se

i min undersökning är alla kvarlevor redan färdiga med förruttnelseprocessen som sker efter döden. Detta i likhet med den ”rengjorda” döden som jag nämnt tidigare (Alberti, s.6).

Informanten säger även att barnen ser döden, inte som något förbjudet, utan att det är något som är spännande, som ett mysterium.

Utställningsrummet är ett smalt rum, med en monter i golvet. I denna monter sitter ett skelett, även det på en botten av grus och med föremål från begravningen. Bakom montern, nästan som en inramning, är där stora kapaskivor med information om Skateholm samt den begravda mannen. I detta smala rum är det ljus och denna golvmonter är det enda som finns i utställt i rummet. Mitt i rummet står en stor blå sittpuff som känns aningen malplacerade där, men den bjuder in för en stund av reflektion och vila. I övrigt känns rummet nästan som ett utrymme som egentligen var tänkt att vara bakom kulisserna. Mot montern, på andra sidan rummet, är där en avstängd spiraltrappa som besökare ej får använda.

Sammanfattning Lund

Det är tydligt när jag talar med min informant att Historiska museet har tänkt mycket på hur samtalet döden kan upplevas, samt hur de ska tala om sina kvarlevor. Där finns en förståelse för att alla kanske inte vill se eller hör om döden, samt att de yngre barnen gärna vill diskutera döden men utan att få höra de ”läskigare” delarna om tex avrättningar. Där finns en lång historia bakom museet och det har på senaste åren varit något som de tagit tag i och försökt bearbeta tillsammans med allmänheten. På deras hemsida framgår tydligt att de har kvarlevor i sina utställningar och hur de själva tänker kring detta.

De kvarlevor som jag kommit i kontakt med vid mitt besök är alla arkeologiska och från närområdet. Trots att de alla är förhistoriska vill museet försöka levandegöra och visa på att detta en gång varit individer, hur deras liv kan ha sett ut och vad vi vet om dem idag. Självklart är detta en svår uppgift, då avidentifiering är en del av skelettmaterial som är svår att komma ifrån (Svanberg 2015). Det känns också som att Historiska museet drar tydliga kopplingar mellan kvarlevor och samtalsämnet döden. De ser behovet hos barn att tala om ämnet och använder sina kvarlevor som en väg in i detta.

Kapitel 3: Regionmuseet i Kristianstad

Regionmuseet i Kristianstad grundades redan kring sekelskiftet och har under åren utvecklats från en fornminnessamling till ett större museum med blandade samlingar och utställningar. Stiftelsen har likt Lunds Historiska museum som mål att främja kulturutövning, göra sina samlingar tillgängliga för allmänheten och bistå vid forskning. Deras programverksamhet har inslag av olika kulturutövningar och är mycket aktivt i sina lokala sammanhang. Vid mitt besök är verksamheten vilande, i väntan på lättande restriktioner.

Tidernas Skåne

Utställningsrummet har med hjälp av montrar fått en tydlig rumsindelning, för att kunna få en tematisk uppdelning. Enligt min informant är det främst skolklasser från årskurs 3 och 4 som besöker den här utställningen via deras skolverksamhet. I den första delen som berör döden har vi på ena sidan en monter med objekt associerad till begravningsriter. Här finns en urna och benfragment, samt andra föremål som i olika kulturer har varit av vikt vid dessa riter. Urnan är en modern urna, likt de som används idag i Sverige, av trä med enkel design.

Här finner jag montertexten väldigt intressant. Den talar om kremering vid senare delen av bronsåldern. I montern finns nämligen gravurnor från Gualöv, som en gång innehållit en man och ett barn i 9-årsåldern. Kremering känns som ett modernt fenomen för mig, men enligt texten så var det inte ovanligt i Sverige fram till att Sverige kristnades. Sedan fick kremering ett uppsving igen under andra halvan av 1900-talet, och är idag det vanligaste sättet att begrava en avliden i Sverige.

I nästa rumsindelning finns en monter med blå bakgrund men med tydlig belysning. I denna finns ett antal skelettmaterial, så som lårben från människor. På golvet i montern ligger ett litet skelett på en bädd av jord, ett barnskelett. Dessa fynd är enligt montertexten från utgrävningen i Fjälkinge. Utgrävningen skedde intill en medeltida kyrka och fynden där har varit av stor vikt då det bland annat på grund av kalkrik mark varit mycket välbevarade. Det fanns också en större mängd barnskelett från barn i åldern 0-4, vilket är ovanligt då barnskelett inte bevaras lika bra som skelettmaterial från vuxna individer. I montern får vi utöver barnskelettet se två ovankäkar/kranium, två lårben, två skenben och två par över och underarmar. Syftet med att visa dessa skelettdelar är för att visa besökare hur det går att se olika skador, och ger en möjlighet att jämföra de olika benen med varandra. Till exempel är det ena lårbenet från en frisk person, det andra från en person som haft en

medfödd sjukdom, som påverkat hennes förmåga att gå. Den här delen av montern är mycket pedagogisk och ger en inblick i det osteologiska fältet.

Barnskelettet är väl upplyst, och är positionerat liggandes på sidan. Jag inser att det inte är speciellt vanligt att se ett barnskelett utställt så här, ensam i en monter i golvhöjd, för det känns nästan lite olustigt. Skelettet är så litet och ser väldigt ensamt ut. Eftersom det ställs ut med separata ben som hänger på monterväggen bakom. Kanske hade det känts bättre om där vara flera, hela, skelett tillsammans. Dock kan jag förstå hur man kan vilja göra detta mer känslolöst och vetenskapligt. Samtidigt får jag inte samma förståelse i varför man visar ett så litet skelett tillsammans med de andra skelettdelarna här, då där inte finns en lika tydlig osteologisk koppling. Det enda som står i texten är att det är ett barn i ålder 0-3 månader, och att hen haft med sig ett kärl i graven vars innehåll är okänt. De andra skelettdelarna får en ingående förklaring i hur vi kan använda dem för att diagnosticera sjukdomar och förstå hur människor levde förr. Barnskelettet får inte en sån inramning, vilket definitivt bidrar till min olustkänsla.

Vid nästa rumsindelning har en stor ”blodfläck” av röd färg placerats på golvet. Jag noterar för mig själv att denna röda färg inte är det minsta realistisk. Det blir något av en kontrast för mig mot den blå, kalla montern jag precis sett. Här känns döden och dess våld mer lekfullt. Detta rum har en monter med bland annat vapen och har stor fokus på text på väggarna. Då den här utställningen är mer textbaserad, men för den delen inte mindre av värde. Här får döden ganska stor plats. Fokuset för utställningen är de krig som härjat i Skåne under framför allt 1600-talet, och tar upp bland annat snapphanar. Texterna är både poetiska, målande och informativa.

Han hängdes i ekens skyddande krona, i det största trädets grova grenar.

I en monter visas en dophätta, för att visa på att livet faktiskt fortsätter trots krig och elände. Dock är texten även till den här montern dyster.

Lilltösen är bränd och armen är skadad av en förlupen kula

Enligt min informant är ”blodet” på golvet det som hon kan dra sig till minnes är det som hon erbjudit sig att täcka över vid skolbesök, då det finns de som lider av fobi för blod. Hon kan aldrig dra sig till minnes att där varit reaktioner på deras kvarlevor, eller på utställningen i övrigt.

Och det här blodet på golvet tycker ju ungarna är jättekul, det är alltid någon som lägger sig där och säger "blööö"

Sen har jag en kartong med skelettdelar från när vi grävde på kyrkogården mellan kyrkan och stationen, lite lösfynd som jag tagit hand om och vi har här. Den kartongen tar jag bara fram i speciella tillfällen. Nån gång har jag haft en klass som har varit väldigt intresserade och bokat in ett tillfälle till. Då säger jag att det här är bara för er, de får vita handskar och så.

Informanten berättar om en övning som hon har ute i klasser där hon lägger ut ett barnskelett, där barnen delas in i grupper. Den ena gruppen får rekvisita och en docka, den andra gruppen får "gräva ut". Barnen med dockan får dramatisera och berätta om en begravning. Gruppen som arbetat med "utgrävningen" får redovisa först, sedan har gruppen med dockan fått visa hur det kan ha gått till.

Jag har en övning där jag är ute med i klasser där jag lägger ut ett barnskelett, den ena gruppen ska så att säga gräva ut och den andra ska dramatisera eller berätta om en begravning.

När hon gjort den här övningen på en lärarutbildning har hon fått reaktioner vid ett tillfälle, då en lärare själv haft erfarenhet av att förlora ett barn. Men även av den läraren fick hon feedbacken att övningen var bra och lärorik för barnen.

Där hade jag reaktioner en gång när jag hade övningen på en lärarfortbildningsdag, och då var där en lärare som gick ifrån. Lärare kom sen tillbaka och berättade att hon hade haft ett barn som gått bort i plötslig spädbarnsdöd. Men hon tyckte det var en bra övning ändå.

Informanten berättar även att hon har en kartong med benrester från en lokal utgrävning, som hon bara tar fram vid speciella tillfällen. Det kan röra sig om när en klass som bokat in sig visat ett stort intresse. Då har informanten varit mycket tydlig med att det endast är för de närvarande att se, och varit noggrann med att alla ska bära vita handskar. Detta ser hon som ett tillfälle att markera att kvarlevor är något som ska behandlas med vördnad och respekt. Det ska vara i ett sammanhang där det faktiskt passar. Informanten säger att även de yngre barnen klarar av att hantera detta.

C400-Staden i vattenriket

Denna utställning handlar om staden Kristianstads historia fram till nutid.

När man kommer till detta rum välkomnas man av ett litet tecknat skelett i en hatt. Informanten berättar att det lilla skelettet heter Thue. Han ber en att följa hans fotspår genom utställningen, som illustreras av små ”skelettfötter” placerat på golvet genom utställningen. Längst in i utställningen finns en lucka i väggen, när den öppnas ser man ett skelett i plast, som ska föreställa vår tecknade bekantskap. Än en gång får jag en känsla av att vilja locka fram en mer lekfull attityd till döden. Informanten visar mig dessutom hur hon brukar skrämma barnen genom att smälla igen luckan till montern med plastskelettet (vilket fungerade även på mig som är vuxen).

I ett litet avskilt rum i utställningen illustreras avrättningar med grafiska teckningar som visar diverse metoder som har använts genom historien. En illustration visar hur huvudet separeras från kroppen vid en halshuggning, en annan visar en hängning. Som bakgrund i en monter finns en illustration över en rådbråkning, där den sargade kroppen har tagits av från hjulet. Runt om syns även åskådare. Dessa illustrationer är alla utan färg, och är lekfullt illustrerade, likt de man kan finna i en barnbok. I en monter finns en handbils samt stupstock. Ljudet av en bil viner i rummet.

Montertexten här beskriver bland annat det svåra och ensamma livet som bödlar levde under 1500-1600-talet. Här finns även en lista på diverse avrättningsmetoder och hur de gick till. Den här listan är mycket informativ men även mycket beskrivande av smärtsamma metoder. Dock är den lätt att passera då det är en montertext, och yngre barn som antingen ej har börjat läsa än, eller har tålmod lär inte stanna upp för att få läsa detta. Min informant säger att de inte går in i detta rum med skolklasser, men att barnen själva går in där av nyfikenhet. Men informanten kan inte minnas att någon har tyckt det varit obehagligt eller uttryckt det till henne. Bilderna här är det som får mig att reagera starkast, detta då det är ett media som är tillgängligt även för yngre barn.

Sammanfattning Kristianstad

I Kristianstad har den pedagogiska verksamheten en mycket ”hands on” inställning till kvarlevor. Min informant ser en nyfikenhet hos barnen som besöker museet och vill inte se den gå till spillo. Både genom deras klassrumsprogram men även i möjligheten att visa kvarlevor utanför en monter till intresserade barn ger dem en möjlighet att möta kvarlevorna på flera sätt, med flera sinnen. Då min informant säger att de inte har direkt talat om hur man ska lägga fram ämnet eller bemöta

besökarna när det kommer till svåra ämnen eller svåra objekt, så kan det finnas en stor öppenhet i att tala om det hela. Detta kanske kan vara anledningen till att de inte har upplevt någon form av negativa reaktioner från besökare. Genom att vara öppen så tolkas alla reaktioner som ”bra” reaktioner. Där finns heller ingen upplevd skillnad mellan hur barn och vuxna reagerar, men inte heller någon större skillnad i hur de bemöts.

Kapitel 4: Malmöhus slott

Malmöhus Slott har länge varit en del av stadsbilden i Malmö, även om dess funktion i staden har skiftat genom åren. Idag är Malmöhus ett välbesökt resmål, med både ett tropikarie och nya arkeologiska utställningar. Museet är en del av Malmö Stad, och deras verksamhet ska gå i linje med övriga kommunens mål.

När jag besöker museet är det dock stängt på grund av coronapandemin, och där pågår omfattande renoveringar och uppbyggnad av nya utställningar.

Ledtrådar – stolphål, DNA och andra spår från forntiden.

Den första utställningen är en idag ej ännu invigd utställning, ersättandes den som tidigare funnits i lokalerna. Runt det första hörnet är de första skelettmaterialen. Det är tre individer, två från samma utgrävning. Dessa två visas i en monter med en höjdskillnad, där den ena individen befinner sig ovanför den andra. Detta för att illustrera hur de varit placerade efter sin död. Den understa ligger på rygg, den översta på mage. Den tredje befinner sig i en monter bredvid de andra två. Denna individ ligger på sidan.

Vid montern med de två kvarlevorna ovanpå varandra berättar min informant om vikten av att göra ny forskning på kvarlevor som länge funnits i deras samlingar. Dessa två har tidigare tolkats som en man och en kvinna, men vid nya undersökningar har detta visat sig vara två kvinnor. Det har också visat sig vara samma form av förslitningsskador på båda skelettmaterialen, vilket tyder på att de levt liknande liv. En ny analys har också visat att den översta kvinnan har varit drabbad av smittkoppor, vilket min informant berättar är tusen år tidigare än vad man tidigare trott funnits i Sverige. Detta kan vara en förklaring på varför kvinnan ej fått en fin begravning med tydliga ritualer, utan man har utnyttjat den understa kvinnans redan grävda grav, och helt enkelt slängt ner den smittade ovanpå. Här betonar min informant hur många olika vinklar man kan få fram av att visa

kvarlevor. Vid intervjutillfället vet informanterna inte hur besökande barn kommer att reagera på de här monstrarna, eftersom den ännu inte har öppnats.

Att se de två som blivit begravda ovanpå varandra känns ovanligt och ger en bild av hur det ibland kan ha varit bråttom att få någon i jord. Enligt mina informanter är dessa två individer begravda vid samma tillfälle, men att den översta var sjuk, och därför helt enkelt slängdes ner i graven med den andra individen.

Kruttornet

I kruttornet, lätt undangömt i en korridor, är en monter med mänskliga kvarlevor från 1600-talet. Individen ligger på mage med fotbojor kring fötterna. Enligt mina informanter är det här en lite bortglömd kvarleva. Den har befunnits sig i olika delar av museet under åren, och har nu hamnat lite åt sidan. Montern ser man när man är på väg ut i tornet, men kvarlevans ansikte är vänt bort från besökaren och går bara att se om man går in i ett hörn. Fotbojorna kring kvarlevornas fötter är det som får fokus. Min känsla av att kvarlevan är lätt undangömd förstärks när min ena informant går längre in i korridoren för att ge plats åt mig att komma åt att fotografera i det trånga utrymmet. Hen påpekar då att hen aldrig sett kvarlevan ur den vinkeln hen nu står i, och ber mig byta plats med hen för att se kvarlevans ansikte. Kraniet vilar på hakan och ger en känsla av att kvarlevan ”tittar” in i den mörka och igenmurade korridoren. Min informant berättar att denna kvarleva har förflyttats runt i museet under många år, då den inte riktigt har en plats i någon utställning. Jag minns hur den här kvarlevan och dess monter användes vid barnkalas kring millennieskiftet. Då för att skrämja barnen med att det var hemsökt och kunde drabba besökare med en förbannelse om man rörde vid montern.

Detta är en stark kontrast mot kvarlevorna i utställningen *Ledtrådar*. I den utställningen har kvarlevorna ett tydligt syfte, här är kvarlevan och dess monter något som inte riktigt har en plats. Montertexten är kort och rakt på sak. Den förklarar att skelettet fanns vid en utgrävning 1913, och att den redan då visades för allmänheten, för ”25 öre titten!”. Kvarlevan är från 1600-talet och är från en fånge, men däremot har individen inte blivit avrättad, då detta vid tiden skedde genom hängning eller halshuggning. Informationen på skylten är relevant, men en saknar en koppling till resten av museets utställningar. Här finns heller inget som pekar på *varför* man valt att ställa ut kvarlevorna.

Makt över människan

Detta rum har i vanliga fall en dämpad belysning, men vid mitt besök här med mina informanter är där tänt, och det är ett kallt sken över utställningen, så som av lysrör.

Även om detta kanske skulle kunna göra rummet mer tillgängligt får det alla färger och annars effektfulla detaljer att se glåmiga ut.

Den sista utställningen har i sitt första rum en vagn, med vad som ska föreställa ett insvept lik. Det ”insvepta liket” är mycket litet, vilket för mig som vuxen ger starka associationer till ett barnlik. Detta obehag skiljer sig från det jag minns från när jag som barn besökt utställningen. Då var min stora skräck att detta insvepta lik plötsligt skulle börja röra på sig. Idag blir jag även nyfiken och har en vilja att röra vid det, då jag är undrande i hur den är uppbyggd. I taket ovanför besökarna blickar en docka som ser ut som en pestläkare ner på besökarna. Trots att jag vet att detta inte är något farligt så infinner sig en stark obehagskänsla när jag står under dockan. Jag ser på min ena informant att även hen finner det obekvämt. Jag nämner detta obehag och den ena informanten håller med mig. Utställningen är för hen läskig, trots att hen arbetar på museet och sett den otaliga gånger.

Vidare i rummet hänger kors i taket. Där finns en text på väggen om hur man förr trodde att barn som dött innan de hann döpas förvandlats till fladdermöss, ”*Dömda till ett liv i mörker*”. En huskuliss i miniatyr inbjuder besökaren att öppna olika luckor och kika in. I en av luckorna finns en mekanism som får en fladdermus i plast att flyga rakt mot besökaren. Det är min informant som visar mig detta, och han ger mig en förvarning på vad som kommer att ske. Det blir för mig en märklig känsla att de barn man trodde förvandlades till fladdermöss, representeras av något som liknar en plastig halloweendekoration. Här ackompanjeras den visuella upplevelsen av ljudet av barngråt, vilket ger en stark obehagskänsla.

I nästa rum är där ljudet av en bila som faller, som spelas om och om igen. I detta rum liknar montrarna fängelseceller, där besökaren får öppna dörrarna för att läsa mer om diverse brott och slottets historia som fängelse. I ett av dessa rum finns även på detta museum en bila, samt information om avrättningar. Här finns ett skelett från en skola, med ett okänt ursprung. I detta rum berättar min ena informant att hen har ett uppehåll under skolvisningar för att berätta vad som hände med den som dog i fängelset. Detta rör sig alltså om de som dog av sjukdom eller andra skäl, ej de som blev avrättade på platsen. Om ingen anhörig ville hämta ut kroppen lades den i en låda och skickades till anatomen i Lund. Kvarlevorna användes då bland annat vid utbildningen av läkare. Vidare berättar min informant att när den allmänna skolan infördes så började kvarlevorna från bland annat fångar, sjuka eller de som dog i fattighus att användas för att tillverka skolskelett.

Det uppstod inte bara ett enormt behov av lärare och lärosalar, utan även undervisningsmaterial.

Det är ett övergrepp även nu att vi har dem här, det är inget att sticka under stol med. Men, här kan jag tycka att det fyller en väldigt viktig funktion, för det här ger mig en möjlighet att kunna prata om synen på människor och den utvecklingen som vetenskapen fick under 1800-talet.

Så säger min informant om skolskelettet här. Det är idag ett verktyg för undervisning, precis som det var från början, men idag visar den på samhällets utveckling snarare än på kroppens anatomi. Genom att kunna visa dessa kvarlevor går det även att dra tydliga paralleller från det att svenska institutioner började samla på kvarlevor, till rasbiologins födelse, till förintelsen enligt min informant. Hen säger också att det leder till diskussioner kring hur vi idag ser på våra med människor och de frågor som kan uppstå kring etik inom vetenskapen, då detta kan vara en fråga för kommande generationer. Och informanten talar också om att detta ger en möjlighet för lärare att fortsätta denna diskussion i klassrummet, och att de inte sällan har lärare som aktivt ber om att ge en öppning för liknande samtal, för att kunna ta det vidare sen.

Nästa stopp som min informant gör är i en monter med bödelsyxan, och information om Sveriges tidigare lagstiftning kring dödsstraff. Än en gång påpekar min informant om hur samtalen som kan dyka upp här är en öppning för vidare diskussioner i klassrummet. Hen lyfter också vikten av att ha en diskussion som inte behöver leda till ett definitivt svar, utan mer en möjlighet att vrida och vända på ämnet.

I det sista rummet vi besöker finns fotografier från slottets tid som fängelse. Det är porträtt med dömda brottslingar som befunnit sig på slottet. Porträtten är många och är från golv till tak. På varje porträtt står vad individen har dömts för. Brotten är både sådana vi känner igen idag, samt brott som inte längre finns, så som "försvarslös".

Skolprogram Utgrävning

Vidare fick jag ta del av deras mobila skolpedagogiska program, som med hjälp av fotografiska mattor med bilder från arkeologiska utgrävningar i naturlig storlek ska lära barn att mäta och förstå hur en gravutgrävning kan gå till. Programmet är utformat för att under en längre period lära skolbarn om arkeologiska utgrävningar. Barnen får själva teoretisera om hur individerna på mattorna är begravda, vem de var och hur de dött. Vidare får barnen sedan genom rollspel testa på att göra en egen

begravning, där de får gräva en grav för att skicka med ”den döde” olika föremål som liknar de som kan finnas i arkeologiska gravar. Efter några veckor ska graven grävas upp och föremålen undersökas. Detta för att visa på hur olika saker förändras när de befunnit sig under jord, medan andra ser lika dana ut.

Sammanfattning Malmöhus Slott

Mina informanter ger en mycket bred bild av vad döden i museet är för dem. De pekar både på den tydliga vetenskapliga kopplingen, med arkeologiska kvarlevor som kan ge oss ny kunskap långt efter att de har grävts upp. De visar också spåren av ett museum i förändring, där ibland montrar med dess kvarlevor faller mellan stolarna och blir förpassade till ett mörkt hörn av slottet. Den stora skillnaden mot de två tidigare museerna är att Malmöhus har nyare kvarlevor. Detta ger dem dock möjligheten att med äldre barn ta upp svåra och tunga frågor. Mina informanter är väldigt tydliga med att de har stor användning av de nyare kvarlevorna för att tala om historia i närmre tid, med fokus på etik. Kvarlevan blir som ett fysiskt bevis på hur man i samhället har behandlat de som inte sågs som värdiga nog att begrava, och det går att dra paralleller till t.ex. rasbiologin. Även frågan om dödsstraff tas upp som en av nutidsfrågorna. De talar mycket tydligt för att ungdomar och dess lärare har en önskan att ta upp detta, och att döden och etiken kring döden är något som är en relevant del av skolundervisningen.

Historisk jämförelse

Något som kan skapa en skillnad mellan de tre museerna i deras sätt att både använda kvarlevor, och i hur de bemöter sina besökares tankar och reaktioner kan vara museernas historia. Lunds Historiska museum har en lång historia av insamlade av mänskliga kvarlevor. Den anatomiska samlingen har en direkt koppling till rasbiologi och samlandet av människor i sin samtid. Malmöhus har varit en av alla de institutioner som försett sådana samlingar med exemplar, både för bevarande och för medicinsk historia. Regionmuseet i Kristianstad skiljer sig här på ett sätt som kan ändra hur man bemöter mänskliga kvarlevor. Museet har en historia som arkeologiskt museum. Även här har man haft ett samlande av mänskliga kvarlevor, men det har varit med en arkeologisk grund. Detta gör att museet i sig inte har en så ”mörk” historia som kanske är lättare för besökare men även museet som institution att hantera.

Tematik; arkeologi, ritualer, elände och spektakel

Genom min analys har jag funnit olika tematiska drag. Utställningarna på museerna går att dela in i ett eller flera teman, som har döden som gemensam nämnare.

Det första temat är *vetenskap* och *forskning*. Här framställs döden ur ett vetenskapligt perspektiv med information fokuserad på hur arkeologi och osteologi fungerar i praktiken. Utställningarna visar hur en kropp kan komma att se ut om några hundra, eller t.o.m. tusen år. Inte sällan framgår även hur vi kan veta detta och hur en utgrävning går till. Det förklaras även varför vi kan behöva göra utgrävningar och hur det är relevant för oss idag, så långt mycket senare. Malmöhus utställning *Ledtrådar* är ett mycket tydligt exempel på detta. I utställningen finns hela tiden en koppling till vetenskapen och arkeologin. De visar på var utgrävningar i närområdet skett, hur upplägget för detta sett ut och bjuder in besökaren att själv utforska i en del som informanterna kallar för ”labbet”. Kvarlevorna som visas här ramas in av konkret information rörande hur de grävt fram dem, hur vidare forskning på kvarlevorna skett och vad man har fått fram av denna forskning. Detta tema ger inte så mycket utrymme för känslor eller affekt, utan ska ge besökaren en inblick i hur forskning kan ske idag. När detta tema är det som presenteras är utställningsrummen ljusa och inbjudande, utan direkta ljud eller ljuseffekter. I montern på Regionmuseet med diverse skelettdelar och barnskelettet är där en viss stämmingsbelysning, men eftersom rummet i sig själv är ljust så är detta inget som ger en större påverkan. Det skeletterade materialet syns klart och tydligt, med möjlighet för besökaren att gå nära montern för att undersöka och se de små detaljerna som lyfts fram. Temat vetenskap verkar ofta vara målet med utställningarna, men beroende på hur kvarlevor framställs och vad de ska gestalta så får de olika framtoningar.

Vidare har vi temat *ritualer*. Här lyfts de ritualer vi människor skapat kring döden och hantering av kvarlevor fram. Utställningarna visar hur vi genom olika tidsperioder valt att begrava våra nära och kära, men även hur vi har begravt de som är utanför samhället. Här kan det bli en tydlig skillnad på folk och folk, men med en relevans utifrån tidigare etiskt tänkande kring våra medmänniskor. Ett tydligt exempel är de två mänskliga kvarlevor på Malmöhus som båda två begravts på mage. I det ena fallet rör det sig om sjukdom och ren brådska i att få den avlidna i jord. I det andra fallet är begravningen en form av ytterst straff, för att den avlidna ej ska få den värdighet som annars kan vara så viktig. I Kristianstad visas ritualer i en monter där besökaren får se objekt som har med begravningsriter att göra. Montern och den tillhörande montertexten ger en bred bild av de förändringar som

skett genom tiderna i hur den döda kroppen hanterats. Montern visar på hur kremering som ritual försvann under en lång tid i Sverige, och hur den idag igen är den främsta ritualen vid begravning.

Något som här är intressant är hur båda Malmöhus slott och Regionmuseet har ett starkt fokus på ritualer i sina mobila skolprogram. Båda två låter barnen själva reflektera kring och rollspela begravningsriter, med en arkeologisk anknytning. Regionmuseet använder här riktiga kvarlevor för att representera den avlidna, medan Malmöhus använder sina ”gravmattor”. Ritualer är något som vi fortfarande har idag i vår hantering av avlidna kroppar, och i många fall så blir detta ett tema som används för att kunna dra kopplingar till nutida seder och bruk. På Malmöhus så använder informanten de kvarlevor som hamnat på museet under mindre etiska förhållanden som redskap för att tala om avsaknaden av ritualer för de som inte ansågs värdiga att begravas i vigd jord, eller de vars anhöriga ej hade råd att betala för en begravning efter att individen avlidit på fängelset.

Ett annat tema som kommit fram är det som jag här valt att kalla *elände* och *lidande*. Här får besökaren ta del av sjukdomar, krig och straff. Utställningarna kan kring detta tema bli mycket grafiska och målande, för att verkligen slunga besökaren in i hur de människor som de berättar om har haft det. Det kan vara uppvisande av kvarlevor med allvarliga skador, så som kraniet med hål i bakhuvudet på historiska museet, eller en mer teatralisk utställning som på Malmöhus. Här får döden bokstavligen en plats i rummet, då det första som möter besökaren är en likvagn med ett övertäckt ”lik”. Vidare berättas det om pesten, avrättningar och hur förhållandena var på Malmöhus när det användes som fängelse. Även på Regionmuseet finner vi detta tema i utställningsrummet om straff. Här får besökaren se illustrationer av avrättningar, både halshuggning, hängning och rådbråkning. Illustrationerna är mycket detaljrika och visar människor som lider, spy och gråter. Genom temat *elände* skapar museet *affekt* hos sina besökare. Som Boritz betonar så är affekt inget vi kan styra, och är något som sitter djupt i oss. Att anspela på affekt så kan det därför bli svårt att nå fram med syftet med utställningarna. De utställningsrum som har starkt fokus på detta tema har inte sällan mycket effektivt ljus, men även ljudeffekter. Det blir på så vis många intryck på samma gång, som kan ge en överväldigande känsla. När en mänsklig kvarleva blir upplyst med flackande röda lampor så som i Barbadicum, så bli effekten stark. Det är svårt att titta på kvarlevan utifrån ett mer ”vetenskapligt” perspektiv här, då det är svårt att se mindre detaljer. Att även montertexterna är på skärmar med rullande information och små korta filmsekvenser av en person som

svingar ett vapen, gör att det blir svårt att ta in informationen. Mellan ljus, ljud och övriga intryck blir det en förmedlande av en känsla, snarare än arkeologisk och osteologisk fakta.

Det sista temat är övergripande och genomsyrar de flesta av utställningarna i den här undersökningen. Det är temat jag här valt att kalla *spektakel*. Kvarlevorna visas oftast med en pedagogisk framtoning i alla utställningar i den här undersökningen. De är i första hand utställda för att ge besökaren en möjlighet att lära sig mer om olika ämnen som museet behandlar. När kvarlevor visas upp utan någon relevans för pedagogiken utan mer för att få besökare att känna till exempel obehag kan kvarlevor hamna i kategorin spektakel. Här finner jag att skolskelettet på Malmöhus faller in. Då det inte får vare sig fokus eller en förklaring i själva utställningen så blir den rekvisita i en i övrigt läskig och mörk utställning. Även kvarlevan i kruttornet hamnar i den här kategorin. Fokuset hamnar på kvarlevans fötter, i dess fotbojor. Ansiktet är bortvänt från besökaren och det gör den anonym, även in i döden. Just denna kvarleva är ett tydligt exempel på att kvarlevorna och utställningsrummen kan ha flera olika aspekter när det gäller tematik och att de kan upplevas på olika sätt beroende på vilken inställning man som besökare själv kommer in med.

Tematiken spektakel är något som ofta förknippas med de äldre utställningar och museernas samlande av kvarlevor under 1800- och 1900-tal. Att nämna det i samband med en modern och nygjord utställning ger starka negativa konnotationer. Här vill jag påpeka att de fall av *spektakel* jag kommit i kontakt med i den här uppsatsen inte är av den grad som nämndes i uppsatsens kapitel *Bakgrund*, utan den är mer diffus och en känsla, än att museerna själva har valt det medvetet. I mångt och mycket talar informanterna om hur mänskliga kvarlevor kan vara ett verktyg för pedagogik, och inte något som ska skrämra eller skapa obehag. Kvarlevorna i *Kruttornet* visar spår av detta i sin montertext, där besökaren informeras om hur man förr kunde få se kvarlevorna mot 25 öres betalning. Spektakel löper som en röd tråd genom museiutställningarnas historia, och trots att många museer idag försöker distansera sig genom att legitimera sitt uppvisande och användande av kvarlevor, så skvallrar kvarlevor som dessa om museets historia.

Inte sällan så är *spektakel* och *elände* tätt sammanflätade i utställningarna. Det blir svårt att iscensätta olika mörka kapitel i hur människor har behandlats, utan att lätta upp på stämningen med en mer teatralisk betoning. Dock ter sig detta vara en svår balansgång då det kan ge sken av att museet inte har en känslomässig koppling till

kvarleovrna. Historiska museet i Lund har en mycket tydlig etisk riktlinje gällande kvarlevor i utställningsrummen. Så även i fallet med kraniet i Barbaricum som blir mycket dramatiskt framställd så är tanken inte att visa den som ett spektakel, utan för att visa på hur människooffer funnits i Gullåkra mosse nära Lund. Här blir det dock ett glapp i hur det talas om kvarlevan, museets intention och hur det faktiskt kan upplevas. Även när besökare inte får den fullt så blodiga historien berättat för sig under en visning så får de istället se korta dramatiserade filmsekvenser, på en skärm vid kraniet.

Kvarlevor som artefakt

Om man ser mänskliga kvarlevor i museets samlingar och utställningar som materiella artefakter, när blir de artefakter? Oftast när man talar om artefakter handlar det om objekt som vid någon tidpunkt har tagits fram av människor, som har skapats av någon. En mänsklig kvarleva är däremot inte skapad av någon, där finns ingen intention bakom. Så när sker denna övergång? Och hur?

Den mänskliga kroppen är i ständig omvandling från dagen vi föds, till långt efter vår död. Men så länge vi lever är vi subjekt, med tankar och känslor. Efter vår död blir kroppen i stället ett objekt, utan möjlighet till att göra motstånd eller talan. När då en mänsklig kvarleva förs in i museet så omvandlas vi än en gång. Subjektet blev ett objekt som sedan blev en artefakt. Museet ställer kroppen, eller delar av den, i en monter, med stämmningsfull belysning och en lite skylt som berättar vad museet vill berätta. När sedan besökaren ser på kvarlevan så är den inte bara ett material, utan en materialiserad idé (Ehn 1986, s, 23). Kvarlevan ska representera och presentera något för besökaren. Det kan vara ett exempel på hur vi behandlat varandra förr, genom att visa ett kranium från en kvinna som offrats, så som kraniet på Historiska museet i utställningen Barbaricum. Denna process av materialisering ramas här in av stämmningsfullt ljus, filmer på skärmar och montertexter. Finns inte texten, så som vid mitt besök, så får guiden vara en del av inramningen. Dock blir processen en annan när det sker för barn. Barnen får inte höra alla hemska detaljer, och om en hel klass samlas i rummet finns inte tid och möjlighet att lugnt och reflekterande läsa montertexterna. Utan en kontext blir kraniet mer en tom rekvisita. Här blir även det gamla skolskelettet på Malmöhus något svårtolkad. Den står upphöjd i en fönsterkarm, utan någon ingående förklaring eller montertext. Jag själv hade svårt att greppa att detta var ett riktigt skelett från en människa, då den gav mig känsla av biologisalar under skoltiden. Min direkta instinkt är att det är ett skelett i plast. Realism som ska vara pedagogisk, inget mer. Men det är trots detta kvarlevor från en individ, som inte gav sitt medgivande till att stå där i en monter.

Med stor sannolikhet gav individen inte heller sitt medgivande till att bli ett skolskelett heller, utan enligt min informant var det mer som ett slutgiltigt straff. Kvarlevan är från en tid då begavningsriterna hade en stor betydelse för många människor, med tydliga normer för vad som ansågs vara det korrekta sättet att hantera kvarlevor. Att då, istället för att bli begravd i vigd jord, bli ställd i en monter är en stark kontrast mot vad gemene man önskade.

Enligt Ehn blir det vad han kallar *en museal dubbelexponering* när föremål ställs ut i montrar för museibesökare att beskåda. Å ena sidan ska föremålen få besökaren att föreställa sig något, å andra sidan ska de förbi se det faktum att föremålet ej längre är i sitt ursprungliga sammanhang (Ehn 1986, s. 10). När kvarlevor visas upp kan de ha förflyttats ur sin ursprungliga kontext flera gånger. Besökaren ska kunna föreställa sig en levande människa, lik sig själv. Vi kan både relatera till kroppen som ligger framför oss, och inte. Dessutom är många av kvarlevorna inkompleta. Visst finns det människor som saknar lemmar, men inga som saknar sitt huvud.

Trots detta ska besökaren leva sig in i denna individs liv, även om det bara är ett enda ben kvar. Museet försöker genom texter och information och guider berätta vad de vill ha sagt. Ett smalben ska visa på hur man genom osteologi kan se hur en människa har haltat sig fram genom livet, ett kranium kan visa på allvarliga tandsjukdomar. Men i samma monter får ett komplett litet skelett från ett spädbarn ingen förklaring, ingen ram och ingen större kontext. Barnet blir en kontrast till det kliniska och vetenskapliga. Detta kan ju ses som en humanisering av de övriga skelettdelarna i monter, där barnet blir en länk till besökarens känslor. Dock får jag inte det intrycket när jag talar med min informant. Informantens relation till det barnskelettet är mer arkeologiskt, och som en hänvisning till de mycket intressanta fynd av kvarlevor från barn som gjordes i utgrävningen. Hade skelettets egna montertext beskrivit detta kanske kontexten hade blivit tydligare, genom att peka på varför det kan vara av relevans att ställa ut ett sådan skelett. Skelettdelar av barn är även något som används vid regionmuseets skolbesök, för att lära elever om arkeologi. Just barnskelettets materialisering blir här kroppslig. Den ger väcker många frågor, och den något märkliga känsla som ett så litet skelett kan ge. Humaniseringen av kvarlevor är på ett sätt den ultimata kroppsliga materialiseringen. Men vår egna kropp kan vi relatera till detta objekt, vi ska se oss själva. Detta trots att vi inte kan se eller egentligen känner vårt skelett i våra kroppar. Vi som varelse är väldigt mycket mer än bara ett skelett, både om man ser till våra kroppars uppbyggnad, men även mer än så. Vi är tankar och känslor, något som är så mycket mer än bara ben. I fallet med ett så litet skelett som detta kan jag

som besökare även reflektera över hur det känns att hålla ett levande spädbarn i mina händer, en känsla ganska många kan relatera till.

Den kroppsliga materialiseringen blir även tydlig både i Kristianstads och Malmös skolprogram. Informanterna från Malmö berättar om vad de kallar sina ”gravmattor”. Dessa mattor med fotografier i naturlig storlek av kvarlevor är deras verktyg för att lära ut arkeologiska och osteologiska metoder till skolbarn, direkt i klassrummet. I Kristianstad får eleverna ta och känna på skelettmaterialet, vilket ger en direkt kroppslig kontakt till kvarlevan. Att dessutom ta så pass tydliga ”museimaterial” till klassrummen, kan plocka bort de gränser som museirummen kan ge. De skrivna och oskrivna regler om hur vi ska rör oss i rummen (Ehn) försvinner och ett friare rörelsemönster skapas.

Något som blir speciellt när mänskliga kvarlevor ställs ut är det faktum att de höjs upp. Majoriteten av de kvarlevor jag fått se i min undersökning är i upphöjda montrar. Detta skiljer sig avsevärt från hur vi hanterar våra döda i övriga svenska samhället. I nästan alla fall så höjer vi inte upp den döda, vi sänker ner dem i jorden. Skateholmsgraven blir här en kontrast, en hybrid. Den är nedsänkt i golvet, men upplyst och står för allmän beskådan. Barnen dras till denna monter, de vill se en grav i genomskärning. Med hjälp av montrarna bidrar kvarlevorna till en rumslig materialisering (Damsholt och Simonssen). Beroende på hur kvarlevorna placeras och presenteras, så skapar de olika rumsliga upplevelser. I Barbaricum är den stående kvarlevan en fokuspunkt i ena delen av utställningsrummet. Den ramas in av diverse arkeologiska artefakter, och blickar ner på besökaren. Att den dessutom är beklädd med smycken, gör att fokus direkt hamnar på den.

Denna upphöjning gör att man accepterar kvarlevorna på ett annat sätt, de känns utplacerade med ett syfte. I kontrast hamnar kvarlevan i kruttornet på Malmöhus Slott. Monterns placering i en trång och svårtillgänglig korridor gör att det känns som att man inte riktigt har en tydlig plan för hur kvarlevan ska användas i museets verksamhet. Att den dessutom blickar ut i en tom och igenmurad korridor, ger den en känsla av att vara bortglömd. Dess syfte har fallit bort och det känns mer som en tillfällig logistisk lösning, vilket också är intrycket jag får från informanterna.

I skolprogrammet som har sin bas på Regionmuseet i Kristianstad så används ett skelettmaterial utanför en monter. Detta är en kontrast mot de övriga kvarlevorna i utställningarna. I en monter är en kvarleva statisk, den rör sig inte runt i rummet och en besökare kan inte plocka upp och se närmare på den. I ett klassrum finns den

möjligheten. Det finns en möjlighet att se kvarlevan med fler sinnen än bara synen. Har den en lukt? Hur känns skelettmaterial i handen, har den en tyngd, är den slät eller sträv? Detta öppnar för fler känslor och funderingar än ett skelettmaterial i en monter gör. Här blir materialiseringen annorlunda och kanske mer påtaglig. Processen som sätts i gång när vi kan fysiskt ta i något är tydlig. Materialiseringen är inte bara en visuell process här, utan den är rumslig och i högsta grad kroppslig. På så vis går den i linje med hur Damsholt och Simonsen ser på materiella ting (Damsholt et al 2009, s. 15).

Den ständiga förändringen av människokroppen blir tydlig när jag ska beskriva dessa kvarlevor. Ibland är de bara fragment av en kropp, ibland ges en större kontext och ibland är det helt enkelt en faktisk individ som står eller ligger framför mig. En del av det som ger mig olika upplevelser kommer från hur min informant talar om kvarlevan. I vissa fall benämns de utifrån sitt kön, och då blir de ”kvinnan” eller ”mannen” för mig. Skateholmsmannen har inte ett ”riktigt” namn, men då informanten talar om honom på det viset blir han en tydlig individ. Att det dessutom finns mycket forskning kring hans liv och hans död, samt det faktum att han hade en hund, gör honom mer levande.

När kvarlevor presenteras i museimiljön så handlar det inte bara om känsla och fakta, det handlar också om affekt. När barnen ser det stående skelettet i Barbaricum, blir vissa barn uppskrämda. Det blir något som ter sig vara levande och trots att pedagogen förklarar för barnen att det inte är något farligt, kan de vilja lämna rummet. Detta är enligt Boritz för att affekt skiljer sig från känsla och fakta, då vi inte kan påverka det på samma sätt (Boritz 2018, s. 25). Det är en djup reaktion som inte är möjlig att rubba.

Enligt informanterna finns det en stark nyfikenhet och vilja att lära sig mer om döden, kvarlevor och dödens ritualer hos besökande barn. Det tabubelagda ämnet gör det laddat och svårtillkomligt i det vanliga livet. Men på museum får kvarlevornas materialisering bli symboler för dödens transformativa handlingar. Genom att ha något faktiskt framför sig går döden plötsligt att ”ta på”. Det skapar en ingång där kvarlevan som objekt faktiskt kan bli ett subjekt. Detta trots det som Svenberg talar om som ”avidentifiering” (Svanberg 2015, s.183) av kvarlevorna när de hamnat i museisamlingarna. Inga av kvarlevorna som presenteras i den här uppsatsen har något namn, vi vet generellt väldigt lite om dessa individer. Trots detta kan de få leva vidare i barns otroligt starka fantasi.

För att då återkoppla till mina frågeställningar tidigare i uppsatsen, så har jag listat dem kortfattat här.

Museerna använder mänskliga kvarlevor för att ge besökande barn en inblick i arkeologiskt, osteologiskt och andra vetenskapliga fält. Kvarlevorna blir som ett tydligt bevis på vetenskapliga metoder, samt ett sätt att levande gör historien. På så vis ska museet på något vis lägga grunden för nästa generations forskare. Men barnen tar inte alltid till sig materialet som planerat. När Skateholmsmannen ska visa på arkeologisk forskning blir hans kvarlevor i stället ett objekt för filosofiska frågor om livet efter detta.

Användandet av mänskliga kvarlevor i det pedagogiska arbetet skiljer sig markant på de tre museerna. I Lund används de i montrar med en viss försiktighet och med ett noggrant utstuderat syfte. Det ska endast användas på de ställen där de kan tillföra något som ger pedagogerna verktyg i deras arbete. I Malmö finns även där en tydlig riktning med de arkeologiska kvarlevorna. Dock är det flera av de äldre utställningarna eller montrarna som inte kanske har samma tydliga syfte och därför antingen inte används i undervisningen eller helt enkelt ger pedagogen friare händer att diskutera kring etiken rörande kvarlevor. Kristianstad ger barnen som besöker dem via skolan en möjlighet att ha ett mycket aktivt medverkande, genom att för intresserade elever ta fram kvarlevor, samt användandet av kvarlevor i deras klassrumsprogram.

Trots att det finns stora skillnader i museernas intentioner i deras användning av kvarlevor så finns där likheter i tidigare nämnda teman som är återkommande på alla tre museum. Detta kan vara ett tecken på att kvarlevor är något som agerar unikt som museiföremål. Oavsett intentioner och förberedelser på besökarens affekt, kan känslan bli en helt annan.

Enligt informanterna har barn en öppensinnad inställning till mänskliga kvarlevor som visas eller används i den pedagogiska verksamheten. Barnen ter sig ha en önskan att komma fysiskt nära, och vill involvera alla sinnen. De har också många frågor, både på ett vetenskapligt plan, och på ett mer existentiellt plan. Denna frågvishet tyder på en önskan att diskutera döden och andra svåra ämnen.

Barnen visar, enligt alla informanterna, en förmåga att ta till sig kvarlevorna som objekt, men genom sin nyfikenhet skapar de ett subjekt. Den förmågan besitter vuxna med, men den förmågan verkar kunna skapa affekt hos vuxna. Barnens

rädslor verkar röra sig kring huruvida ett skelett kan börja röra sig av sig själv, inte en rädsla inför själva döden i sig. Att då som pedagog vägleda och avdramatisera verkar kunna öppna för nya tankar och funderingar. Den nyfikenhet som väcks hos barnen när kvarlevorna presenteras används sedan av museerna för att skapa en dialog. Kvarlevorna får representera sin tidsålder som de kommer från och det liv de har levt. De kan även få vara en del av iscensättningen när det kommer till frågor om avrättningar och andra svåra frågor. Trots att ämnena ibland kan bli tunga och svåra verkar inte barnen, ur informanternas perspektiv, se kvarlevorna som något obehagligt eller farligt.

Museerna har ett gemensamt mål, vilket är förmedling av kunskap till sin största målgrupp; barnen. Genom att använda sig av sina mänskliga kvarlevor så fungerar kvarlevorna som ett verktyg för att ge barn och unga en möjlighet att visualisera, fantisera om och utforska människans långa historia. Att barn uppskattar kvarlevorna som en del av museets pedagogiska arbete är informanterna eniga om. Även om besökare kan reagera i affekt, så kan informanterna tala gott om hur responsen de får ser ut. Kvarlevorna blir ett redskap för att kommunicera svåra samtal och öppna upp för diskussioner om döden.

Kvarlevorna agerar som en länk mellan nutid och dåtid, då de kan visa på de skillnader som skett i hur människans historia har hanterat våra avlidna. Där finns också tydliga likheter med människan idag. Vi tar hand om våra närstående, med hunden som följeslagare. Kvarlevorna gör på så vis historia. Den rumsliga gestaltningen sätter tonen för hur besökare upplever och bemöter kvarlevorna. I Sten och bronsålderssalen får ett kranium inte mycket mer fokus än en stenyx, trots sin intressanta koppling till medicinhistoria. Ett skolskelett som förkroppsligar straff ända in i döden blir utan informantens berättelse en rekvisita. När ett kranium däremot belyses i rött flackande sken blir känslan och fokusen något annat. Då möter besökaren istället en kvinna som mött döden genom avrättning. Något som blir mycket levande med hjälp av en liten filmsnutt på en skärm i samma monter.

Att visa döden så konkret som med hjälp av kvarlevor är en svår uppgift. Oavsett inställning från besökare går det inte att bortse från att många kommer att reagera i affekt på dem. Människor har ständigt försökt förhålla sig till döden och den döda kroppen, vi har skapat regler och ritualer kring det i urminnes tider. Att vi idag visar upp kvarlevor i montrar och har som mål att se dem ur ett vetenskapligt perspektiv kan bli svårt. Även när ett museum försöker legitimera användningen av kvarlevor så kan viljan att skapa fascination och spännande utställningar hamna före att visa

kvarlevor på ett kliniskt sätt. Även den moderna människan har ett behov av att skapa förståelse av döden. Vi vet fortfarande idag inte vad som händer med oss efter döden. I Sverige håller vi fast vid tydliga regelverk kring hur vi behandlar den nyss avlidna, men att hantera den som idag endast är en kvarleva i en monter är inte lika självklart.

Vidare forskning

För att komma närmre ett svar om hur mänskliga kvarlevor hanteras i museisammanhang och tas emot av besökare bör en undersökning liknande denna göras, men där fokus istället ligger på besökaren. Att genomföra promenadsamtal med skolklasser och besökande barn, med frågor kring deras uppfattning av kvarlevorna hade kunnat vara till stor hjälp för museernas vidare arbete. Det är lätt som vuxen att förbise de känslorna och tankar barn och unga har, och genom att faktiskt röra sig runt i rummen och tala med dem finns det goda chanser att få en bättre förståelse. Det kan ge svar på huruvida museipersonalens upplevelser av besökande skolklassers respons är i linje med vad de faktiskt känner. Att vidare se på hur skillnaderna mellan olika åldrar är ännu en fördel. Då kan arbete med kvarlevor i museirummen anpassas mer utifrån tänkt målgrupp. I den här undersökningen finns där ofta tilltänkta målgrupper, där svårare ämnen är mer riktad gentemot gymnasieåldern och högstadieelever. Men undersökningen visar också att även yngre åldrar har behov av att utforska och diskutera döden. En närmare undersökning av detta med intervjuer av yngre barn vore därför av intresse.

Litteraturlista

- Ahmadi, F, Ristiniemi, J, Linblad, I & Schiller, L 2019, *Perceptions of death among children in Sweden*, *International Journal of Children's Spirituality*, vol. 24, no. 4, pp. 415–433
- Alberti et al. (2009) '*Should we display the dead?*', *Museum & Society*, 7(3), pp. 133–149.
- Bauman, Zygmunt (1992) *Döden och odödligheten i det moderna samhället*, Bokförlaget Daidalos, Göteborg
- Boritz Mette (2018) *Museumsundervisaaning: Med sanser og mateialitt på kulturhistoriske museer*, Syddansk Universitetsforlag
- Svåra saker : ting och berättelser som upprör och berör* (2006). Nordiska museets förlag
- Damsholt et al. *Materialiseringer. nye perspektiver på materialitet og kulturanalyse* (2009). Århus Universitetsforlag.
- Ehn, B. (1986) *Museendet : den museala verkligheten*. Carlsson.
- Ekgren, Fredrik et al, (2009) *I tillvarons gränsländ: perspektiv på kroppen mellan liv och dö*, Lund: Lunds universitet
- Hyltén-Cavallius, C. and Svanberg, F. (2016) *Älskade museum : svenska kulturhistoriska museer som kulturproducenter och samhällsbyggare*. Nordic Academic Press.
- Insulander, Eva (2010). *Tinget, rummet, besökaren: om meningsskapande på museum*. Diss. Stockholm : Stockholms universitet
- Iregren, E. and Schramm Hedelin, H. (2010) '*Vi behöver tydliga regler för bevaring-återbegravning av mänskliga lämningar*', *Fornvännen*, 105(1), pp. 54–60.

Israfilova, F. (1) and Khoo-Lattimore, C. (2) (no date) ‘*Sad and violent but I enjoy it: Children’s engagement with dark tourism as an educational tool*’, *Tourism and Hospitality Research*, 19(4), pp. 478–487

Lamb, J., Gallagher, M. S. and Knox, J. (2019) ‘*On an excursion through EC1: multimodality, ethnography and urban walking*’, *Qualitative Research*, 19(1), pp. 55–70.

Ledin, Per (2020) *Introduction to multimodal analysis*. Bloomsbury Academy, London.

Marselis, R. (2016) *On Not Showing Scalps: Human Remains and Multisited Debate at the National Museum of Denmark*, *Museum Anthropology*, 39(1)

Reinius et al. (2012) *Museisamlingarnas sociomateriella dynamik. Nordisk museologi*. 2 s. 97-106.

Sallam, A. (no date) ‘The ethics of using human remains in medical exhibitions: A case study of the cushioning center’, *Yale Journal of Biology and Medicine*, 92(4), pp. 765–769.

SANDERS, D. and HOHENSTEIN, J. (2015) ‘“*Death on Display:*” *Reflections on Taxidermy and Children’s Understanding of Life and Death*’, *Curator*, 58(3)

Svanberg, F. (2015) *Människosamlarna : anatomiska museer och rasvetenskap i Sverige ca 1850-1950. Historiska museet (The Swedish history museum, Studies: 25)*.

Svanberg, F. and Statens historiska museum (2009) *Museer och samlande. Statens historiska museum (Studies / The Museum of National Antiquities, Stockholm: 12)*

Tradii, L. (2016) *Immune to death: humanity and human remains in the context of a research facility*, *Mortality*, 21(2)

Åhrén Snickare, Eva (2002) *Döden, kroppen och moderniteten*, Stockholm: Carlsson

Human remains : guide for museums and academic institutions (2007). AltaMira Press

<https://www.raa.se/museer/samlingsforvaltning/sa-fungerar-samlingsforvaltning/manskliga-kvarlevor/historien-om-oss-formedling-av-manskliga-kvarlevor/> (2021-04-21)

<https://malmo.se/Uppleva-och-gora/Konst-och-museer/Malmo-Museer/Besok-Malmo-Museer/Vara-byggnader/Slottsholmen/Malmohus-slott.html> (2021-04-21)

<https://regionmuseet.se/om-oss/museets-historia/> (2021-04-21)

Figur 1: Franzén-Görnerup, Yrsa. (2021) Kranium [Illustration i tusch]